

NOVOBËRDË - NOVO BRDO

GRAÇANICË - GRAÇANICA

PRISHTINË - PRISHTINA

25 / 09 / 2011

E DIEL - NEDELJA - SUNDAY

www.chwbkosovo.org | www.unhabitat-kosovo.org

 Tour de Culture Kosovo

IN MEMORIAM

Për Arben Arapin, mikun e vërtetë dhe mbështetësin e Tour de Culture
Za Arben Arapija, pravog prijateljja i pristalicu Tour de Culture
To Arben Arapi, a true friend and supporter of Tour de Culture

KUSH JEMI NE?

Tour de Culture është aktivitet çiklistik jo-garues dhe rekreativ, i hapur për të gjithë (profesionistë dhe amatorë, të rinj e të moshuar, meshkuj e femra). STARTI i turit do të jetë nga Kalaja e Novobërdës për të vazhduar rrugëtimin drejt Graçanicës ndërkaq FINISHI do të shënohet para skulpturës Newborn në Prishtinë.

Tour de Culture është një iniciativë e Trashëgimisë Kulturore pa Kufij (CHwB) dhe i Programit të Mbështetjes së Planifikimit Hapësinor Komunal (MuSPP) i UN-HABITAT-it, që të dyja të financuara nga Agjencia Suedeze për Bashkëpunim Ndërkombëtar (Sida). Ky është një aktivitet unik në Kosovë dhe përbëhet nga një sinergji parimesh që rrjedhin nga Ditët e Trashëgimisë Evropiane (DTE), Java Evropiane e Mobilitetit (JEM) dhe nga programet përkatëse të CHwB-së dhe UN-HABITAT-it. Tour de Culture '08, '09, '10 kanë qenë organizime që kryesisht kanë mbuluar pjesën perëndimore, jugperëndimore dhe atë jugore të Kosovës, e që ka përfshirë zgjedhjen e larmishme të objekteve të trashëgimisë natyrore dhe kulturore. Në edicionet e ardhshme Tour de Culture do të shndërrohet në një traditë moderne e që do të shtrihet edhe në pjesët tjera të Kosovës.

Komunitetet, të rinjtë, mediat dhe publiku i gjerë do të përjetojnë një mënyrë të drejtpërdrejtë dhe alternative të promovimit të trashëgimisë kulturore, larg stereotipeve dhe kontekstit politik që i ipet. Në këtë mënyrë, ky projekt do t'i sjellë njerëzit afër njëri-tjetrit pa kurrfarë paragjykimesh. Si shtesë në këtë projekt do të jetë promovimi i çështjeve lidhur me lëvizshmërinë urbane si dhe ndotjen e mjedisit. Për më tepër, Tour de Culture 2011 është një nga ngjarjet e regjistruara në lëvizjen botërore për zgjidhjen e krizës klimatike në www.350.org dhe www.moving-planet.org

Turi përfshin ndalimin dhe vizitën në lokacione të ndryshme të trashëgimisë natyrore dhe kulturore të Kosovës. Turi nuk është aktivitet garues por do t'i ofrojë mundësinë çiklistëve për të kaluar itinerarin me shpejtësi individuale, duke zgjedhur t'i bashkohen ose të largohen nga ky tur në çdo kohë. Rruga është projektuar në atë mënyrë që t'u përshtatet çiklistëve, pavarësisht moshës, gjinisë ose gjendjes fizike. Nëse mendoni të shfrytëzoni një lloj tjetër të transportit

jo të motorizuar si vrapimin, rulin, kalërimin, etj., ju lutemi të mos ngurroni ta bëni këtë, gjatë vetëm një pjese ose gjatë të gjithë eskursionit.

Ditët e Trashëgimisë Evropiane (DTE)

Qëllimet e Ditëve të Trashëgimisë Evropiane janë: rritja e ndërgjegjësimit të qytetarëve evropianë me pasurinë dhe diversitetin kulturor të Evropës, krijimi i një klime që do të nxisë vlerësimin e mozaikut të pasur të kulturave evropiane, kundër racizmit dhe të ksenofobisë dhe për të inkurajuar tolerancë më të madhe në Evropë dhe përtej kufijve kombëtarë, të informojë publikun dhe autoritetet politike lidhur me nevojën për mbrojtjen e trashëgimisë kulturore ndaj kërcënimeve reja, të ftohet Evropa t'i përgjigjet sfidave sociale, politike dhe ekonomike me të cilat ballafaqohet.

Që nga viti 1999, Ditët e Trashëgimisë Evropiane kanë një slogan të përhershëm: "Evropa, një trashëgimi e përbashkët".

www.ehd.coe.int

Java Evropiane e Mobilitetit (JEM)

Java Evropiane e Mobilitetit është një fushatë ndërgjegjësuere e cila synon sensibilizimin e qytetarëve për përdorimin e transportit publik, çiklizmit, ecjes dhe inkurajimin e qyteteve evropiane në promovimin e këtyre mënyrave të transportit dhe për të investuar në infrastruktura të reja të nevojshme. Qëllimi i përgjithshëm i fushatës Java Evropiane e Mobilitetit është për të inkurajuar ndërgjegjësimin publik për nevojën për të vepruar kundër ndotjes së shkaktuar nga rritja e trafikut të motorizuar në mjedisin urban. Në fakt, nuk është vetëm një çështje e luftimit të ndotjes atmosferike apo zhurmës por edhe të përmirësimit të cilësisë së jetës urbane.

www.mobilityweek.eu

KO SMO MI?

Tour de Culture je ne-takmičarski i rekreativni biciklistički događaj, otvoren za sve (profesionalce i amatere, mlade i stare, muškarce i žene). START turneje biće iz Tvrdave u Novom Brdu i nastaviće put ka Gračanici dok će FINIŠ biti obeležen ispred skulpture Newborn u Prištini.

Tour de Culture je inicijativa Kulturnog Nasleđa bez Granica (CHwB) i Programa podrške prostornog planiranja opština (MuSPP) UN-HABITAT-a, i finansiran od strane Švedske Agencije za Međunarodni Razvoj i Saradnju (Sida). Ova aktivnost je jedinstvena na Kosovu, i sastoji se od sinergije principa izvedenih iz Dani Evropske Baštine (DEB), Evropske Nedelje Mobilnosti (ENM) i odgovarajućih okvirnih programa CHwB-a i UN-HABITAT-a. Tour de Culture '08, '09, '10 kao aktivnosti uglavnom su pokrivali zapad, jugozapad i jug Kosova, uključujući i različite izbore prirodnog i kulturnog nasleđa. Sa budućim izdanjima, Tour de Culture će definitivno postati jedna od savremenih tradicija i proširiti se i na druge delove Kosova.

Zajednice, mladi, mediji i šira javnost će doživeti direktan i alternativni način promovisanja kulturnog nasleđa, bez stereotipa i političkog konteksta koje joj je dato. Ovim načinom projekat će zbližavati ljude, bez ikakvih predrasuda. Dodatna vrednost projekta biće promovisanje pitanja u vezi urbanog kretanja i zagađenja životne sredine. Štaviše, Tour de Culture 2011 je jedan od registrovanih manifestacija globalnog pokreta za rešavanje klimatske krize na www.350.org i www.moving-planet.org

Tura uključuje zaustavljanje i posetu raznih prirodnih i kulturna nasleđa na Kosovu. Turneja nije trka i pružiće mogućnost biciklistima preći put individualnim tempom, birajući da se priključe ili napuste turneju u bilo kom trenutku. Put je projektovan na takav način da odgovara svim biciklistima, bez obzira na uzrast, pol ili fizičko stanje. Ako smatrate da želite koristiti drugu vrstu ne-motorizovanog prevoza kao što su trčanje, roleri, jahanje, itd. budite slobodni to uraditi, na jedan deo puta ili u celini.

Dani Evropskog Nasleđa (DEN)

Ciljevi Dana Evropske Baštine su: podizanje svesti građana Evrope o bogatstvima i kulturnu raznolikost Evrope; stvaranju klime za podsticanje poštovanja bogatog mozaika evropskih kultura; protiv rasizma i ksenofobije i podsticati veću toleranciju u Evropi i dalje od nacionalnih granica; informisati javnost i političke vlasti o neophodnosti zaštite kulturnog nasleđa od novih pretnji; pozivanju Evrope da odgovori na društvene,

WHO ARE WE?

političke i ekonomske izazove sa kojima se suočava. Od 1999. Dani evropskog nasleđa imaju stalni slogan: "Evropa, zajedničko nasleđe".
www.ehd.coe.int

Evropska Nedelja Mobilnosti (ENM)

Evropska Nedelja Mobilnosti jeste kampanja podizanja svesti u cilju sensibilizacije građana za korišćenje javnog prevoza, vožnje biciklom, hodanje i na podsticanje evropskih gradova za promovisanje ovih vidova prevoza i za ulaganja u nove i neophodne infrastrukture. Opšti cilj kampanje Evropske Nedelje Mobilnosti jeste da podstakne svest javnosti o potrebi da se deluje protiv zagađivanja uzrokovanim porastom motorizovanog saobraćaja u gradskim sredinama. U stvari, to nije samo pitanje borbe protiv atmosferskog zagađenja i buke već i poboljšanja kvaliteta urbanog života.
www.mobilityweek.eu

Tour de Culture is a non-competitive and recreational cycling event in Kosovo, open to all (professionals and amateurs, young and old, men and women). The START of this year's tour will be from Novobërdo/ Novo Brdo fortress continuing the journey towards Gračanica/Gracanica and the FINISH will be marked in front of Newborn sculpture in Prishtina/Priština.

Tour de Culture is an initiative of Cultural Heritage without Borders (CHwB) and UN-HABITAT's Municipal Spatial Planning Support Programme (MuSPP) both funded by Swedish International Development Cooperation Agency (Sida). This activity is unique in Kosovo, consisting from the synergy of principles derived from European Heritage Days (EHD), European Mobility Week (EMW) and respective framework programmes of CHwB and UN-HABITAT. Tour de Culture '08, '09, '10 were organized mainly covering west, south-west and southern part of Kosovo, including diverse choice of natural and cultural heritage sites. With the future editions, Tour de Culture will definitely become a modern tradition and extend to other parts of Kosovo.

Communities, young people, media and general public will experience a direct and alternative way of cultural heritage promotion, out of stereotypes and political context given to it. In this way, this project will bring people close to each other without any prejudice. An added value to the project will be promotion of issues regarding urban mobility and environmental pollution. Moreover, Tour de Culture 2011 is one of the registered events in the global movement on solving climate crisis on www.350.org and www.moving-planet.org

The tour includes stopping and visiting various natural and cultural heritage sites of Kosovo. The tour is not a race and will give the cyclists the opportunity to cover the itinerary at their individual pace, choosing to join or leave the tour at any time. The route has been designed in such a way to suit cyclists, regardless age, gender or physical condition. If you feel using another type of non-motorized transport such as jogging, skating, horsing, etc. please feel free to do so, for a part or whole trip.

European Heritage Days (EHD)

The aims of the European Heritage Days are to: raise the awareness of European citizens to the richness

and cultural diversity of Europe; create a climate in which the appreciation of the rich mosaic of European cultures is stimulated; counter racism and xenophobia and encourage greater tolerance in Europe and beyond the national borders; inform the public and the political authorities about the need to protect cultural heritage against new threats; invite Europe to respond to the social, political and economic challenges it faces. Since 1999, the European Heritage Days have a permanent slogan: "Europe, a common heritage".

www.ehd.coe.int

European Mobility Week (EMW)

The European Mobility Week is an awareness raising campaign aiming at sensibilising citizens to the use of public transport, cycling, walking and at encouraging European cities to promote these modes of transport and to invest in the new necessary infrastructures. The overall aim of the European Mobility Week campaign is to encourage public awareness of the need to act against pollution caused by the increase in motorised traffic in the urban environment. In fact, it is not just a question of fighting atmospheric pollution or noise but also of improving the quality of urban life.

www.mobilityweek.eu

NE NGASIM BIÇIKLETË PËR...

•promovimin e trashëgimisë sonë të përbashkët natyrore dhe kulturore

- mbrojtjen e trashëgimisë kulturore dhe diversitetit kulturor në të gjitha nivelet e shoqërisë
- promovimin e trashëgimisë kulturore si një mjet për bashkëjetesë dhe dialog në mes të komuniteteve
- zbulimin e potencialeve për zhvillimin e një turizmi të qëndrueshëm kulturor

•promovimin e transportit të jo-motorizuar për një lëvizshmëri më efektive për të gjithë

- vetëdijësimin e qytetarëve dhe të vendimmarrësve për rëndësinë e rrugëve të sigurta dhe të drejtimeve të transportit të jo-motorizuar
- promovimin e një stili të shëndetshëm të jetës dhe të rrugëve të sigurta për shfrytëzuesit e transportit të jo-motorizuar
- fuqizimin e pjesëmarrjes së grave, të rinisë, të moshuarve, fëmijëve dhe të personave me aftësi të kufizuara

•promovimin e një lëvizjeje të përbashkët globale për një ardhmëri të sigurtë klimatike

- vendosjen e të drejtave të njerëzve dhe të natyrës mbi të drejtat e ndotësve
- mbështetur programet të cilat synojnë energji 100% të ripërtëritshme, zero emision të karbonit dhe për t'i mbajtur lëndët djegëse fosile në tokë
- politika të bazuara në shkencë që do të na sjellin tek 350ppm

MI VOZIMO BICIKL ZBOG...

•promovisanja naših zajedničkih prirodnih i kulturnih nasleđa

- zaštite kulturnog nasleđa i kulturne raznolikosti u svim nivoima društva
- promocije kulturnog nasleđa kao sredstvo za suživot i dijalog između zajednica
- otkrivanja potencijala za razvoj održivog kulturnog turizma

•promovisanja nemotorizovanog prevoza za efikasnije kretanje svih nas

- podizanja svesti među građanima i donosilaca odluka o značaju bezbednijih puteva i pravca nemotorizovanog prevoza
- promovisanja zdravijeg načina života i bezbednijih puteva za korisnike nemotorizovanog prevoza
- osnaživanja učešća žena, mladih, starijih, dece i osoba sa invaliditetom

•promovisanja zajedničkog globalnog pokreta za sigurniju klimatsku budućnost

- postavljanja prava ljudi i prirode nad pravima zagađivača
- podrške programima koji imaju za cilj 100% obnovljivu energiju, nula emisije ugljenika i ostavljanje fosilnih goriva u zemlji
- politika zasnovanih u nauci koje će nas vratiti na 350ppm

WE CYCLE FOR...

•promotion of our common natural and cultural heritage

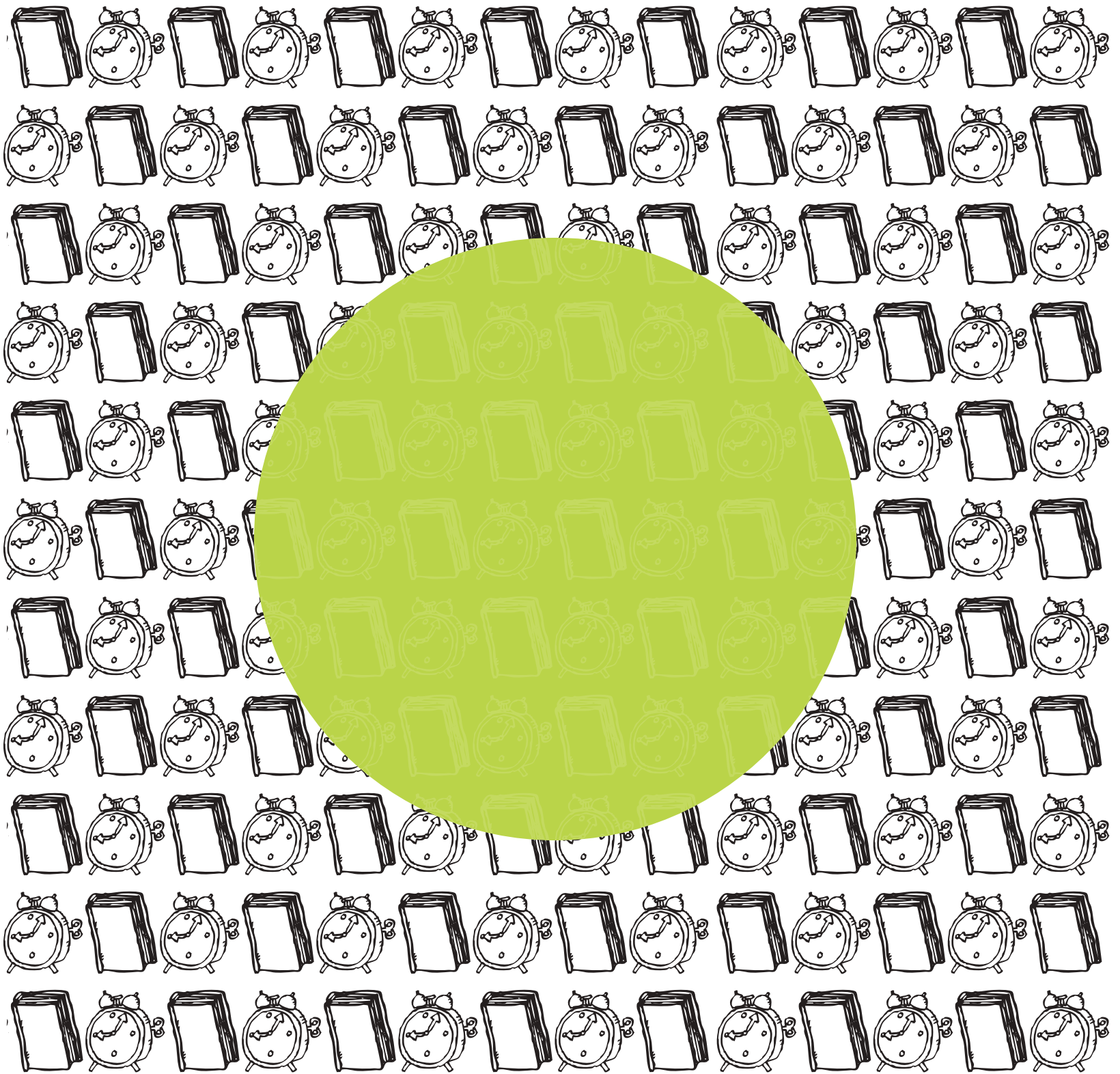
- protection of cultural heritage and cultural diversity at all levels of society
- promotion of cultural heritage as a tool for coexistence and dialogue between communities
- discovery of potentials for developing sustainable cultural tourism

•promotion of non-motorized transport for more efficient mobility for all

- awareness among citizens and decision makers about the importance of safer roads and non-motorized transport itineraries
- promotion of healthier lifestyles and safer roads for non-motorized transport users
- empowerment on participation of women, youth, elderly, children and people with disabilities

•promotion of joint global movement to a safer climate future

- putting the rights of people and nature over the rights of polluters
- supporting the programs that aim for 100% renewable energy, zero carbon emissions and leaving fossil fuels on the ground
- science-based policies to get us back to 350ppm

AGJENDA

AGENDA

AGENDA

09:00 Grumbullimi i pjesëmarrësve pranë Kalasë së Novobërdës	Okupljanje učesnika blizu Tvrđave u Novom Brdu	Gathering of the participants near Novobërdë/Novo Brdo's fortress
10:00 Hapja Zyrtare e Turit Kulturor. Vizita monumenteve të Novobërdës nën drejtimin e ciceronit	Zvanično otvaranje "Turneje Kulture". Poseta spomenika u Novom Brdu sa turističkim vodičem	Official opening of the "Tour de Culture". Visit to the monuments of Novobërdë/Novo Brdo with the tour guide
11:00 STARTI i Turit Kulturor prej kalasë së Novobërdës Ushqim i lehtë dhe freskim	START (početak) "Turneje Kulture" iz Tvrđave u Novom Brdu Zakuska i osveženje	START of the Tour de Culture from the fortress of Novobërdë/Novo Brdo Snack and refreshment
11:30 Ndalja e parë për freskim - fshati Llabjan	Prvo stajanje za osveženje – selo Labjane	First stop for refreshment – Llabjan/Labjane village
12:00 Ndalja e dytë për freskim - para restorantit Villa Natyra	Drugo stajanje za osveženje – ispred restorana Vila Natyra	Second stop for refreshment – in front of Villa Natyra restaurant
13:00 Mbërritja në Graçanicë dhe vizitë monumenteve të kësaj komune. Pemë, perime dhe freskim	Dolazak u Gračanici i poseta spomenika ove opštine Voće, povrće i osveženje	Arrival in Graçanicë/Gračanica and visiting the monuments of this municipality. Fruits, vegetables and refreshment
14:00 Nisja nga Graçanica	Polazak iz Gračanice	Departure from Graçanicë/Gračanica
14:30 Mbërritja tek Albi Mall / Valoni Petroll	Dolazak kod Albi Mall/Valoni Petrol	Arrival at Albi Mall/Valoni Petrol
15:00 Parakalimi (duke ecur) nëpër teposhtëzën në Veternik të Prishtinës	Put (hodanje) nadole Veternika u Prištini	Route (walking) downward Veternik in Prishtina/Priština
15:20 Lëvizja nëpër qendër të Prishtinës	Kretanje kroz centar Prištine	Motion through the center of Prishtina/Priština
16:00 Mbërritja pranë skulpturës NEWBORN	Dolazak ispred NEWBORN skulpture	Arrival at the NEWBORN sculpture installation
16:00 FINISHI i "Turneut Kulturor" Dreka dhe freskimi për të gjithë pjesëmarrësit.	FINIŠ (završnica) "Turneje Kulture" Ručak i osveženje za sve učesnike.	FINISH of the "Tour de Culture" Lunch and refreshment for all the participants

Vërejtje: Agjenda mund të jetë më e gjatë apo më e shkurtër në varësi të ritmit të pjesëmarrësve të turit

Napomena: Program može se odužiti ili skratiti zavisno tempa učesnika tura

Remark: Tour program may get longer or shorter in duration depending the participants' pace in the tour

Kushtet e pjesëmarrjes

- Turi nga Novobërda do të fillojë në ora 10:00 dhe përfshinë një gjatësi prej 40 km. Rruga është lehtë e përshkrueshme, e asfaltuar dhe me pjerrësi të përballeshme për të gjithë. Përfundimi i aktivitetit parashikohet të jetë rreth orës 17:30.
- Transporti për në Novobërdë, nga ku do të bëhet nisja, është i siguruar nga organizatorët. Nisja e autobusëve do të bëhet prej stacioneve të autobusëve të 7 qyteteve kryesore të Kosovës dhe atë nga: Prishtina, Mitrovica, Ferizaji dhe Gjilani – në ora 08:30, si dhe nga Prizreni, Peja, Gjakova – në ora 08:00.
- Kthimi nga Prishtina, si stacioni i fundit i turit, për në vend-nisjet fillestare bëhet në fund të turit dhe me autobusë të njejtë.
- Pjesëmarrësit duhet ti marrin biçikletat e tyre personale. Kushdo që nuk posedon biçikletë personale do të ketë mundësinë e marrjes me qera me një shumë simbolike prej €10. Numri i biçikletave me qera është i kufizuar, në këtë rast ju këshillojmë t'i rezervoni ato më herët tek organizatorët përmes kontakteve që i keni në fund.
- Përcjellja policore, dy auto-ambulanca në funksion të personave në rast nevojë si dhe mekanikët e biçikletave do të na shoqërojnë përgjatë gjithë turit.
- Vend-ndaljet e parashikuara me agjendë janë të shpeshta. Gjatë këtyre, pjesëmarrësit do të shërbehen me ushqim, ujë të pijshëm, pemë dhe perime.
- Rruga përshkohet në ritëm individual. Pjesëmarrësit mund ta ndërpresin apo rifillojnë turin në çdo kohë.
- Në rast se dëshironi të jeni pjesë e turit por nuk keni mundësi të ngisni biçikletë apo nëse gjatë rrugëtimit ndiheni të lodhur dhe nuk mund të vazhdoni tutje, në fund të kolonës do të keni në dispozicionin tuaj një autobus shtesë i cili do t'ju dërgojë në vend-ndaljet e radhës.
- Përpos ofrimit të ndihmës së shpejtë në rast nevojë, organizatorët nuk marrin përgjegjësi për sigurimin e përgjithshëm shëndetësor. Pra, pjesëmarrja juaj është në përgjegjësinë tuaj. Ju duhet të llogaritni në paisjet, shëndetin dhe logjistikën tuaj në çdo kohë!
- Lusim pjesëmarrësit që t'i përcjellin të gjitha këshillat e organizatorëve dhe të policisë në mënyrë që të sigurohet mbarëvajtja e këtij aktiviteti.
- Për çdo paqartësi, rezervim të biçikletave apo

informatë shtesë (para dhe gjatë turit) mund të na kontaktoni përmes:

e-mail: tourdeculture11@gmail.com

mob: 044 185 618 6 049 372 639

USLOVI UČEŠĆA

- Turneja počinje u 10:00 časova iz Novog Brda i obuhvata dužinu od 40 km. Put je prohodljiv sa odoljivim nagibima za sve i uglavnom asfaltiran. Kraj manifestacije se očekuje oko 17:30 časova.
- Prevoz do Novog Brda, polazišta ovog događaja, biće osiguran od strane organizatora. Polazak je organizovan sa autobuskih stanica 7 glavnih gradova Kosova, uključujući: Priština, Mitrovica, Uroševac i Gnjilane u 08:30 časova; i iz Prizrena, Peći i Đakovice u 08:00 časova.
- Povratak iz Prištine, kao poslednja stanica turneje, u početnim destinacijama biće na kraju turneje sa istim autobusima. Prema tome, organizatori će voditi evidenciju učesnika u svakom autobusu.
- Učesnici treba imati svoje lične bicikle. Svako ko ne poseduje lični bicikl biće mu omogućeno iznajmljivanje istog za simboličnu cenu od €10. Broj bicikala za iznajmljivanje je ograničen - zato preporučujemo da ih unapred rezervišete kod organizatora putem kontakata navedenih na kraju.
- Policajska pratnja, dva ambulatna kola hitne pomoći u službi licima u slučaju potrebe kao i mehaničari bicikla pratiće nas tokom cele turneje.
- Prema programu mesta predviđenih za zaustavljanje su česta. Tokom ovih zaustavljanja učesnici će biti posluženi hranom, vodom za piće, voćem i povrćem.
- Turneja će se odvijati individualnim tempom. Učesnici mogu obustaviti ili nastaviti turneju u svakom trenutku.
- Ukoliko želite biti deo turneje ali ne možete voziti bicikl ili se osećate umorno i ne možete nastaviti dalje, na raspolaganju ćete imati dodatni autobus koji će vas odvesti do sledećeg mesta zaustavljanja.
- Pored pružanja prve pomoći u slučaju potrebe, organizator ne preuzima odgovornost u obezbeđivanju

drugih zdravstvenih troškova. Dakle, vaše učešće je na vašu odgovornost jedino. Morate da računate na svoju opremu, logistiku i vaše zdravlje u svakom trenutku!

•Molimo učesnike da prate sve savete organizatora i policije kako bi se obezbedio uspešan razvoj ovog aktiviteta.

•Za sva dodatna objašnjenja, rezervacije bicikla ili dodatnih informacija (pre i tokom turneje), možete nas kontaktirati preko:

e-mail: tourdeculture11@gmail.com

mob: 044 185 618 & 049 372 639

TERMS OF PARTICIPATION

- The tour shall start at 10:00 a.m. from Novobërdë/ Novo Brdo and includes a length of 40 km. The route is accessible, with resistible sloping for everyone and mostly paved. The end of the event is expected to be at around 17:30 hrs.
- The transportation to Novobërdë/Novo Brdo, the starting point of the event, shall be provided by the organizers. Departure of buses shall be from bus stations of 7 major cities of Kosovo: Prishtina/Priština, Mitrovica, Ferizaj/Uroševac and Gjilan/Gnjilane at 08:30 hrs; and from Prizren, Peja/Peć and Gjakova/Đakovica at 08:00 hrs.
- Return from Prishtina/Priština, as of the last tour stop, to the initial destinations shall be at the end of the tour with the same buses. Therefore, the organizers shall keep records of participants in each bus.

•Participants should take their personal bicycles. Anyone who does not possess personal bike will have access to bike rent for a nominal price of €10. The number of bikes for rental is limited and in this case we recommend booking them in advance from the organizers through the contacts listed at the bottom.

•Police escort, two ambulances in view of persons in need of assistance and bike mechanics shall accompany us throughout the tour.

•Stops foreseen in the agenda are frequent. During these stops participants will be served with food, drinking water, fruits and vegetables.

•The tour will be carried out in an individual pace. Participants can stop or resume the tour at any time.

•If you want to be part of the tour but unable to ride a bicycle or whether you feel tired during the tour and cannot continue on, at your disposal is an extra bus, at the tail of the tour, which will take you to the next stopping-place.

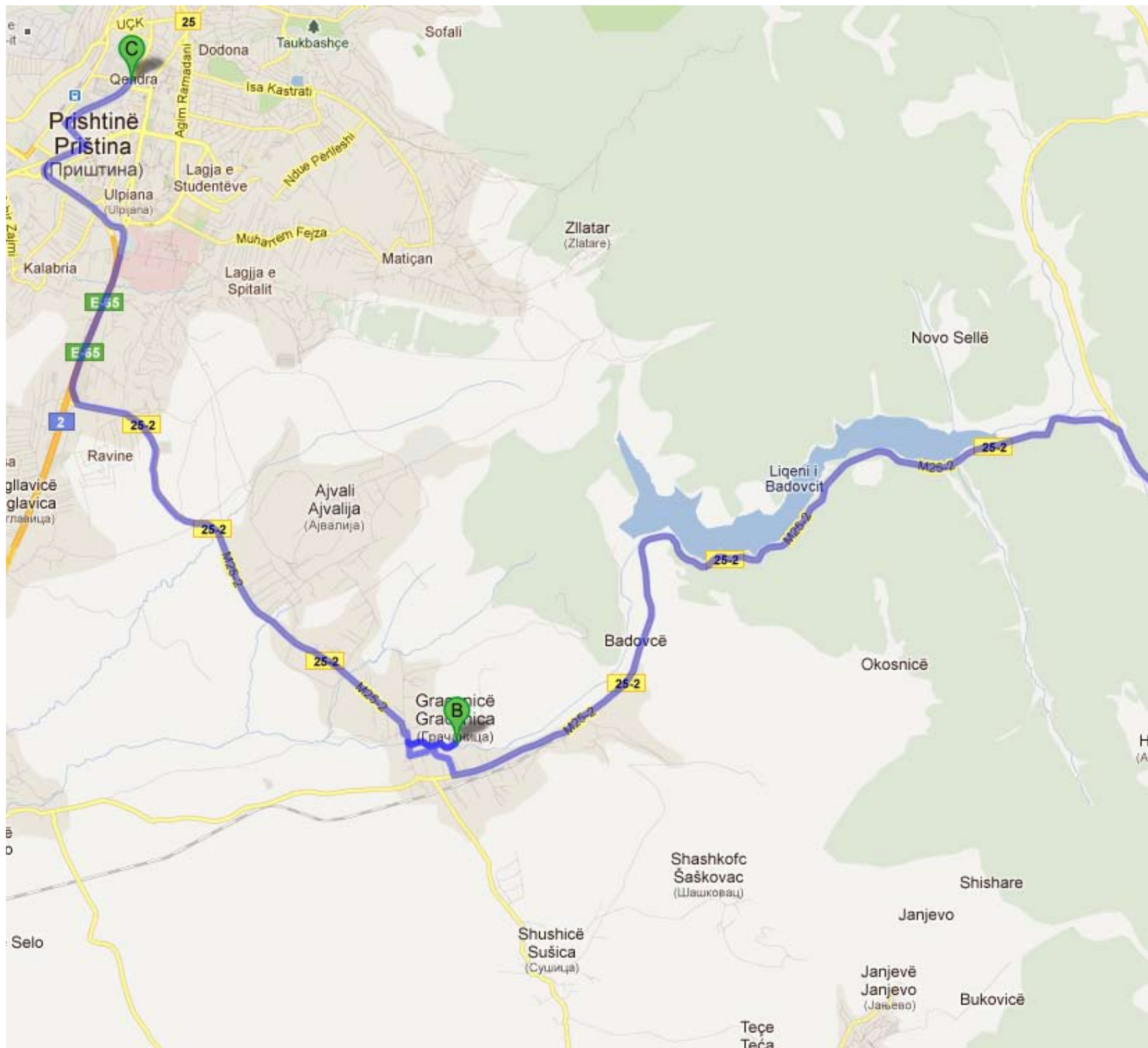
•Apart from providing first aid if needed, the organizers do not take responsibility for ensuring overall health expenses. So, your participation is in your account. You have to rely on equipment, logistics and your health at all times!

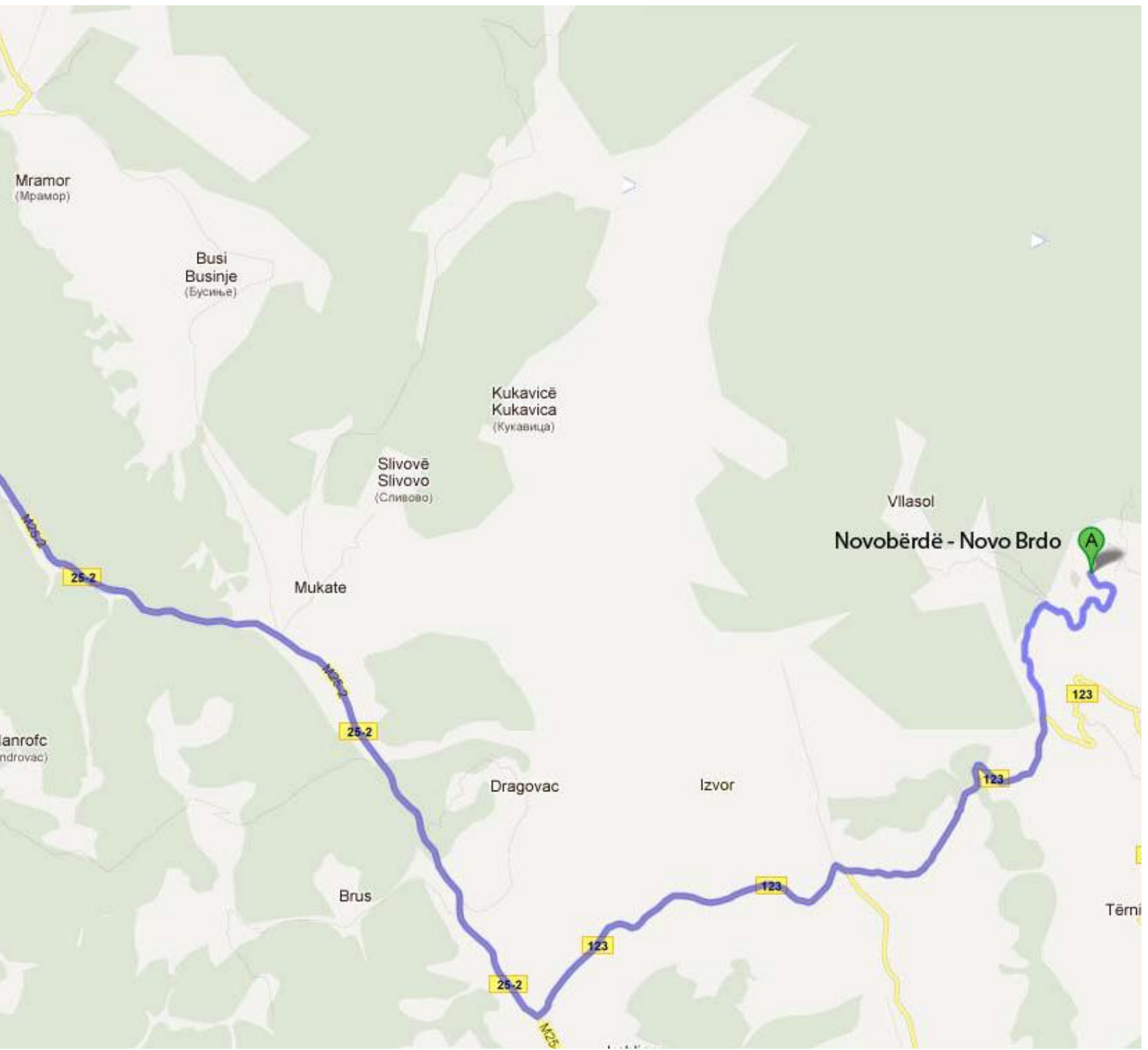
•Participants are kindly requested to follow the advices of the organizers and the police in order to ensure the successful progress of this activity.

•For any further clarification, bicycle reservation or additional information (before and during the tour) you can contact through:

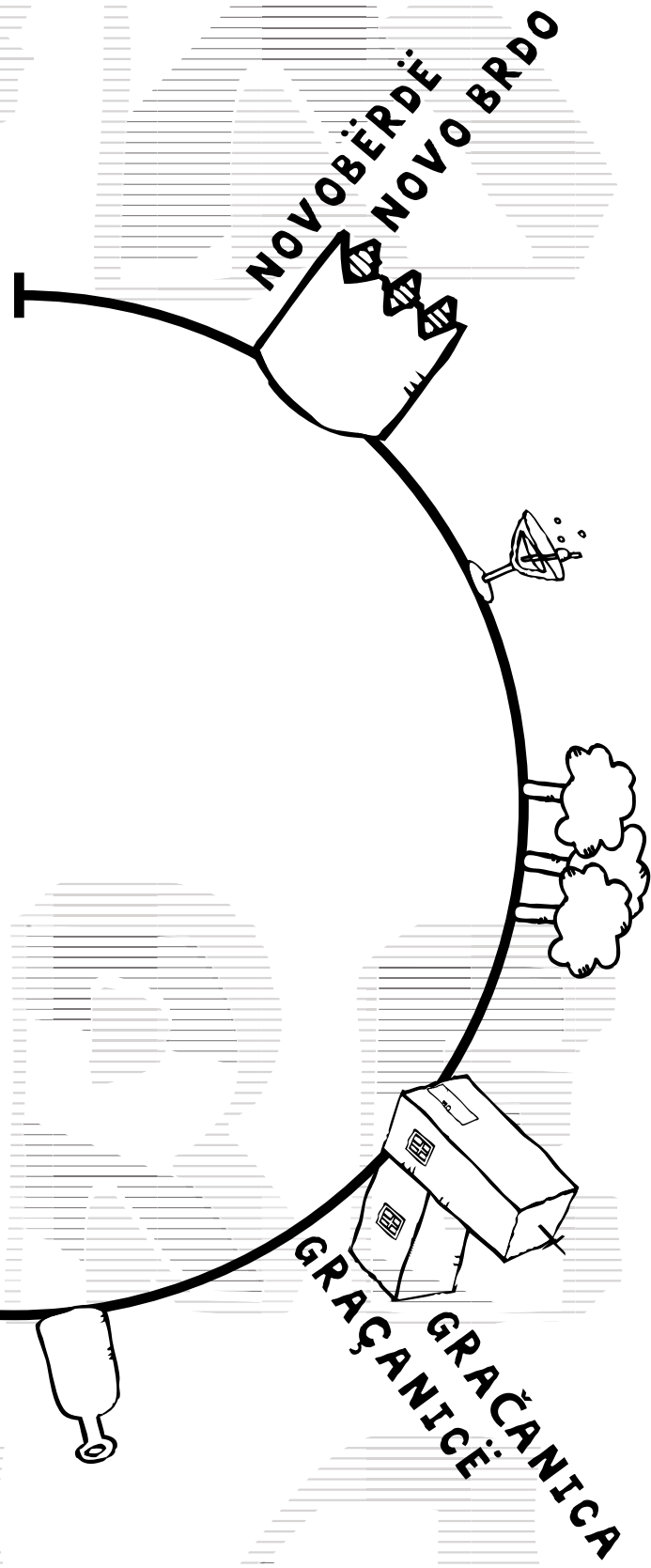
e-mail: tourdeculture11@gmail.com

mob: 044 185 618 & 049 372 639

NOVOBËRDË

Simboli i Novobërdës – Kalaja e saj – qëndron mbi majën e një vullkani të shuar me pamje të mahnitshme përreth një tabloje plot me kodrina, të pasura me mbetje të dukshme arkeologjike dhe të cilat pa dyshim përmbajnë shumë më tepër artefakte e që mbesin për t'u hulumtuar siç duhet. Në këtë pozitë të favorshme, gjatë mesjetës së vonshme dhe periudhës së hershme osmane, u rrit një nga vendbanimet më të mëdha të Kosovës së asaj kohe, me një popullatë me më shumë se 10.000 banorë. Ekzistojnë dëshmi të minierave të periudhës romake të cilat na sugjerojnë se ky ka qenë një vend i rëndësishëm për shumë shekuj më parë, mirëpo kështu nuk ishte deri në sulmet e para të osmanlinjëve në shekullin e XIV kur qyteza duhej të fortifikohej. Që nga ajo kohë e këndej, gjatë shekullit XV, Kalaja ishte zgjeruar në masë të konsiderueshme si fortifikatë ushtarake. Megjithatë, nga mesi i shekullit të XVII, dhe sigurisht gjatë luftës austro-osmane të vitit 1689, struktura e qytetës kishte përjetuar rënien dhe Kalaja pothuajse tashmë ishte në gjendje të keqe. Një tërmet në shekullin e XVIII ka të ngjarë të ketë shkaktuar dëmtimet shtesë. Duhet theksuar se një numër i puseve të braktisura dhe të pashënuara minerare, që datojnë nga shekuj më parë, gjenden të shpërndara përgjatë gjithë peizazhit përreth ndaj vizitorët duhet të kenë kujdes dhe t'i mbahen rrugëve të shënuara.

Ka pasur përpjekje sporadike gjatë viteve të 50-ta dhe 60-ta të shek. XX për t'i restauruar muret por që përfundimisht ishin ndërprerë për shkak të mungesës së fondeve, e që ka rezultuar në rrënimin e vazhdueshëm të strukturës së saj përbërëse. Pjesa tjetër e vendbanimeve përbëhet nga shtëpi rurale nga guri, objekte bujqësore dhe hambare të vogla nga druri për ruajtjen e sanës dhe misrit. Gurët e fortë, të kuqërremtë të nxjerrë nga ky vend (gur vullkanik, breccia) paraqesin një karakteristike dalluese të ndërtimit në këtë vend, dhe janë shfrytëzuar në ndërtimet tradicionale si dhe në monumente publike, siç është minarja e xhamisë dhe simboli karakteristik i dukshëm në muret e Kalasë. Miniera jugosllave e braktisur dhe banesat e punëtorëve dëshmojnë për izolimin e tanishëm të Novobërdës dhe vështirësitë ekonomike, por janë një kontrast i rëndësishëm i arkeologjisë së saj arkitektonike dhe dëshmitare të një epoke sociale, ekonomike dhe kulturore që reflekton kalimin e kohës dhe të perandorive.

Kjo komunë është tërësisht rurale, e përbërë nga dhjetë fshatra dhe disa mahalla (lagje). Pasuria dhe rëndësia e saj ka ardhur si rezultat i resurseve të panumërta natyrore të argjendit, arit dhe të metaleve tjera si dhe pozita e saj në njërin nga rrugët më të rëndësishme të asaj kohe në Ballkan, nga Dubrovniku (Ragusa) për në Selanik (Thessalonica), e ka bërë atë një bastion të sunduesve saksonë, romakë dhe osmanë. Qyteza kishte shënuar rënien nga shekulli XVII e tutje, ndonëse investimet gjatë viteve 1970 e kanë shënuar rilindjen e industrisë minerare. Pas mbylljes së kësaj miniere, mungesës së punësimit, investimeve dhe të mundësive ka rezultuar me një reduktim të madh të popullatës. Në pjesë të tjera të kësaj zone, gjatë disa gjurmëve amatore, janë zbuluar gjëmadha dhe artefakte që dëshmojnë për valë të aktiviteteve empirike dhe ushtarake (si varre luftëtarësh), edhe pse nuk janë zhvilluar studime gjithëpërfshirëse arkeologjike. Megjithatë, ato vende sot përbëjnë një pjesë të destinacionit të turizmit historik dhe rural që është zhvilluar kohëve të fundit në këtë zonë, e ku përfshihet xhamia që gjendet në vendin e tregut të kalasë, një tyrbe turke e ruajtur mirë, gjëmadhat e një katedraleje bizantine katolike dhe kisha të tjera. Çdo 23 prill kjo kodër kthehet në një vend-piknik plot gjallëri, me muzikë dhe valle popullore dhe duke i vizituar familjet të cilët festojnë Ditën e Shën Gjergjit, një festë e përbashkët si e myslimanëve ashtu edhe e të krishterëve (katolikë dhe ortodoksë). Thuhet t'i ketë rrënjët në rituale pagane, si një festë e ringjalljes së natyrës në pranverë.

Përkundër raporteve të shumta nga organizatat ndërkombëtare që dëshmojnë për rëndësinë arkeologjike, historike dhe kulturore të Novobërdës, është bërë pak punë në mbrojtje, konservim dhe restaurim, dhe posaçërisht kalaja është në gjendje të rrezikshme. Plaçkitësit, të joshur nga legjendat e thesareve me ari, kanë gërmuar gropa joformale, me ç'rast janë dëmtuar edhe më tej vendet për hulumtime të mundshme arkeologjike. Megjithatë, investimet në iniciativat e turizmit rural kanë nxitur ndërtimin e një qendre rinore/të konferencave si pikënisje për aktivitete në hapësira të jashtme (ecje, çiklizëm në mal, paintball) si dhe ekskursioneve arkeologjike në këtë zonë. Shërbimet "Fjetje dhe Mëngjes" në shtëpitë e fermerëve, me 'restorante' që shërbejnë ushqim të shtëpisë, nuk ofrojnë një pushim luksoz rural por një eksperiencë të jetës rurale.

NOVO BRDO

Simbol Novog Brda - njena Tvrđava – nalazi se na vrhu ugašene vulkanske kupe sa zadivljujućim pogledom na krajolik sa brdima, bogat vidljivim arheološkim ostacima i koja, bez sumnje, sadrže daleko više i koje tek treba biti pravilno istražene. Na ovoj povoljnoj poziciji, tokom kasnog srednjovekovnog i ranog osmanskog perioda, rastao je jedan od najvećih naselja u tadašnjem Kosovu, brojeći u jednom trenutku više od 10.000 stanovnika. Postoje dokazi o rudokopima rimskog perioda ukazujući da je to mesto bilo jedno važno naselje dugi niz vekova ranije, ali to nije bio slučaj sve do prvih upada osmanlija u XIV veku kad je grad morao biti utvrđen. Od tog vremena pa nadalje, tokom XV veka, tvrđava je značajno proširena kao vojno utvrđenje. Međutim, sredinom XVII veka, pouzdano tokom austro-osmanskog rata 1689 godine, bogatstva grada su propadala i tvrđava je već bila zapuštena. Zemljotres u XVIII veku verovatno je izazvao dalja oštećenja. Treba istaći da je izvestan broj napuštenih i neobeđenih rudnih šahtova, koje datiraju kroz vekove, rasuti širom okolnog predela zato posetioci moraju voditi računa da se zadrže po označenim putevima.

Bilo je sporadičnih pokušaja da se zidovi vrata u prvobitno stanje tokom radova 50-ih i 60-ih godina XX veka, koji su na kraju obustavljeni zbog nedostatka sredstava, ali to je dovelo do daljeg propadanja njegove suštinske strukture. Preostali deo naselja se sastoji od kamenih seoskih kuća, poljoprivrednih zgrada i malih drvenih ambara za skladištenje sena i kukuruza. Tvrđ, crvenkast kamen lokalnog porekla (breča) je svojstvena odlika lokalnog građevinarstva, i koristi se u zavičajnim smeštajima i za izgradnju javnih spomenika, kao što su minareti džamija. Napušteni jugoslovenski rudnik i stambene zgrade za radnike svedoče o trenutnoj izolaciji i ekonomskim nedaćama Novog Brda, ali su važan kontrast nasuprot njegovoj arhitektonskoj arheologiji i svedok društvenog, ekonomskog i kulturnog kontrasta koji odražava prolazak vremena i nestanak jedne imperije.

Opština je u potpunosti ruralnog karaktera, čini je deset sela i nekoliko mahala (naselja). Njegovo bogatstvo i značaj su posledica bogatih prirodnih resursa kao što su srebro, zlato i drugi metali, i njegova lokacija na jednom od glavnih puteva kroz Balkan od Dubrovnika do Soluna, je učinila da ono postane snažno uporište saskih, rimskih i osmanlijskih vladara. Grad je počeo da slabi od XVII veka pa nadalje, iako je tokom 70-ih godina XX veka došlo do preporoda rudarske industrije. Nakon zatvaranja tog rudnika, nedostatak zaposlenja, investicija i mogućnosti su doveli do velikog smanjenja stanovništva. U drugim okolnim oblastima brojna amaterska iskopavanja su

otkrila ruševine i artefakte koji svedoče o empirijskim i vojnim navalama (kao što su groblja ratnika), iako nisu obavljena sveobuhvatna arheološka istraživanja. Međutim iste formiraju deo nedavno izrađene turističke istorijske i ruralne rute kroz region, koja uključuje džamiju na mestu u tvrđavi na kojem se nalazila pijaca, dobro očuvano tursko turbe (mauzolej), ruševine vizantijske katoličke katedrale i druge crkve. Svakog 23 aprila brdo se preobrati u živopisno izletišta uz muziku i narodnih kola, posetom porodica koje slave dan Svetog Đorđa (Đurđevdana), praznik kojeg zajednički obeležavaju muslimani i hrišćani (katolici i pravoslavni). Veruje se da ovaj praznik vuče korene iz paganskih rituala za proslavu preporoda prirode tokom proleća.

Uprkos brojnim izveštajima međunarodnih organizacija koji svedoče o arheološkom, istorijskom i kulturnom značaju Novog Brda, malo toga je urađeno na poslovima zaštite, konzervacije ili restauracije, a pogotovo je tvrđava u lošem stanju. Pljačkaši, privučeni legendama o ćupovima sa zlatom, su iskopavali su nepravilne rovove, čime su još više oštetili lokalitete i otežali potencijalno arheološko istraživanje. Međutim, investicija u seoski turizam je dovela do izgradnje omladinskog/konferencijskog centra kao polazne tačke za aktivnosti na otvorenom, (planinarenje, planinski biciklizam, paintball) i za arheološke obilaskne mesta. Usluge “noćenje sa doručkom” u lokalnim seoskim kućama, sa ‘restoranima’ koji služe domaću hranu, ne nude luksuzni seoski smeštaj nego mogućnost da se iskusni seoski život.

NOVOBĚRDĚ / NOVO BRDO

The symbol of Novoberde/NovoBrdo—its Fortress—sits atop an extinct volcanic cone with spectacular views over a rolling landscape rich in visible archaeological remains and which doubtlessly contains far more that are yet to be properly investigated. From this vantage point, during the late Medieval and early Ottoman period, grew one of the largest settlements in present-day Kosovo, with a population at one time exceeding 10,000. There is evidence of Roman-period mining, suggesting it had been an important site for many centuries before, but it was not until the first Ottoman invasions in the 14th century that the town had to be fortified. From that time onwards, during the 15th century, it was extended substantially as a military fortification. However, by the mid-17th century, and certainly by the Austro-Ottoman war in 1689, the town's fortunes had gone into decline and the Fortress was already in a state of disrepair. An earthquake in the 18th century is likely to have caused further damage. It should be noted that a number of disused and unmarked mine shafts, dating across the centuries, are scattered throughout the surrounding landscape and visitors should take care to keep to the marked routes.

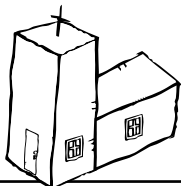
Attempts to restore the walls were sporadic throughout the 1950s and 1960s, finally being halted due to a lack of funds, but which has resulted in the ongoing collapse of its substantial structure. The rest of the settlements consist of rural stone houses, agricultural buildings and small, raised timber barns for storing hay and corn. A hard, reddish locally-sourced stone (breccia) is a distinctive feature of local construction, and used in vernacular dwellings as well as public monuments, such as the minaret of the mosque and the characteristic symbol visible on the Fortress walls. The derelict Yugoslav mine and workers' buildings attest to Novobërdë/Novo Brdo's current isolation and economic hardship, but are an important contrast to its architectural archaeology and bear witness to the social, economic and cultural palimpsest that reflect the passage of time and empire.

The municipality is entirely rural, consisting of ten villages and several mahallas (neighbourhoods). Its wealth and importance came from a rich natural resource of silver, gold and other metals, and its

location on one of the main routes through the Balkans from Dubrovnik to Thessaloniki made it a stronghold for Saxon, Roman and Ottoman rulers. The town declined from the 17th century onwards, although investment during the 1970s saw a rebirth in the mining industry. After the closure of this mine, a lack of employment, investment and opportunities has resulted in a much-reduced population. Elsewhere in the area a number of amateur excavations have uncovered ruins and artifacts attesting to the waves of empirical and military activity (such as battle graves), although no comprehensive archaeological studies have been conducted. However these form part of a recently developed historical and rural tourism route through the area, which includes the mosque on the site of the Fortress' marketplace, a well-preserved Turkish tyrbe (tomb), the ruins of a Byzantine Catholic cathedral, and other churches. Every 23 April the hill is turned into a vibrant picnic-site, with music and folk dances by visiting families who celebrate St George's Day, a holiday shared by both Muslims and Christians (Catholic and Orthodox). It is said to have its roots in pagan rituals as a celebration of the revival of nature in springtime.

Despite numerous reports by international organisations attesting to the archaeological, historical and cultural importance of Novobërdë/Novo Brdo, little protection, conservation or restoration work has been undertaken, and the Fortress especially is in perilous condition. Robbers lured by legends of treasure troves of gold have also excavated informal trenches, which has further damaged sites for potential archaeological research. However, investment in rural tourism initiatives have seen the construction of a youth/conference centre as the starting point for outdoor activities (hiking, mountain biking, paintball) and archaeological tours of the area. Bed and Breakfast services in local farmhouses, with 'restaurants' serving home-cooked food, provide not a luxury rural retreat but an experience of rural life.

Qyteza e Graçanicës, që gjendet në qendër të komunës së sapokrijuar, vetëm 8 km larg qytetit të Prishtinës, është zhvilluar rreth një manastiri i cili është ndërtuar në vitin 1321. Ky monument dhe kompleks mesjetar ortodoks serb paraqitet si pjesë e trashëgimisë së Kosovës në Listën e Trashëgimive Botërore të UNESCO-s dhe është i shënuar si Zonë e Veçantë e Mbrojtur në 'Planin e Ahtisaarit' dhe në Ligjin për Zonat e Veçanta të Mbrojtura¹. Manastiri besohet se është ndërtuar në gërmadhat e një bazilike të hershme krishtere tre-anijatëshe të shekullit VI, prandaj konsiderohet si një thesar arkeologjik. Ky thesar i çmuar është shkatërruar nga zjarri mes viteve 1329 dhe 1383, por akoma ruan një numër të ikonave fetare që datojnë nga shekujt XVI, XVII dhe XVIII dhe dorëshkrime të rëndësishme dhe elemente liturgjike. Krahas tre vendeve të tjera në Kosovë të cilat i përbëjnë "Monumentet Mesjetare" të UNESCO-s manastiri i Graçanicës është përfshirë brenda kompleksit kishtar të Deçanit. Këto katër vende, së bashku, pasqyrojnë pikat më të larta të kulturës kishtare bizantine-romane, me stilin e veçantë të pikturës së murit (afreskave), e cila në Ballkan zhvillohet mes shekujve XIII dhe XVII².

Zona të tjera të trashëgimisë në rajon, siç është kompleksi arkeologjik i Ulpianës, konsiderohen në të njëjtën mënyrë si zona të mbrojtura që shtrihen përtej elementeve fizike që e përbëjnë atë. Gjatë sundimit të Trajanit apo Hadrianit, Ulpiana u ngrit në statusin e municipiumit (qytet) për shkak të rëndësisë së saj si një qendër administrative, e vendosur në rrugën tregtare të Ballkanit në mes Lissus (Lezhës) dhe Naissus (Nishit), me shfrytëzimin në rritje të metaleve të çmuara në rajon. E përmendur shpesh si Iustiniana Secunda, ajo dëshmon për rëndësinë e të gjithë zonës për Perandorinë Romake dhe të rëndësisë së veçantë për perandorin Justinian, i cili e rindërtoi qytetin pas një tërmeti në shekullin e VI. Padyshim, të dhënat më të hershme të zbuluara janë varret e dy gurgdhendësve – Florit dhe Laurit – dhe dëshmia e pranisë së peshkopëve të krishterë nga shekulli i IV. Gjatë viteve 1950 dhe 1960 u kryen ca gërmime – rreth 1-2 përqind të qytetit, madhësia e përgjithshme e të cilit vlerësohet të jetë në rreth 40 dhe 50 hektarë. Këto gërmime nxorën në dritë mbetjet e një bazilike, mozaqeve dhe të varreve, si dhe një numër

të objekteve arkeologjike që tregojnë vlerën e saj të një vendbanimi historik urban që meriton kërkime të mëtejshme profesionale. Gërmime të mëtejshme janë zhvilluar në vitin 2008 për të zbuluar nëse qyteti ishte planifikuar veçanërisht si përgjigje ndaj minierave në rritje dhe nevojën për funksionet administrative gjatë shekullit II, apo nëse ishte trashëguar nga strukturat pararendëse dardane dhe të sistemeve ekonomike. Megjithatë, shumica e vendbanimit mbetet i pastudiuar dhe me domosdoshmëri për konzervim, kërkim dhe strategji të menaxhimit të duhur arkeologjik në mënyrë që të pasqyrohet një pamje sa më e qartë e zhvillimit të saj³.

Qyteza ka qenë një qendër e rëndësishme kulturore nën Perandorinë Osmane, dhe megjithëse edhe sot është një qendër shumë e rëndësishme administrative, me një popullsi urbane prej rreth 10.000 banorësh, ajo mbetet një zonë kryesisht rurale. Marrë parasysh rritjen e shpejtë urbane të Prishtinës, ka qenë i një rëndësie të veçantë një mbikëqyrje e zhvillimit në Graçanicë, krahas rritjes së rolit të saj administrativ dhe politik, në mënyrë që trashëgimia kulturore të integrohet plotësisht në strategjitë e planifikimit urban dhe komunal, pa rrezikuar mundësitë e zhvillimit për qytetin. Vlerësimi, jo vetëm i Manastirit të Graçanicës, por edhe i zonave përreth si të denjë për mbrojtje, ka inkurajuar paraqitjen e proceseve me më shumë pjesëmarrje drejt këtyre qëllimeve.

Rëndësia e manastirit për banorët vendas doli në pah gjatë "Punëtorisë për Vizionin" me komunitetin, të mbajtur në nëntor 2010, dhe roli i tij në kontekstin më të gjerë të qytetit bashkëkohor është paraqitur në Hartën e Memories⁴. Aty janë nënvizuar rrugët e rëndësishme hapësirat e gjelbra, dhe vendtakimet e njerëzve, dhe ka ndihmuar në përshkrimin e raportit të këtyre elementeve urbane me peizazhin përreth dhe tutje deri tek Ulpiana, liqenet, minierat dhe kodrinat. Ndërtimi ilegal është nënvizuar si problem i veçantë, dhe ky proces i angazhimit të komunitetit lokal e tërhoqi vëmendjen në përgjegjësinë e përbashkët që nevojitet për të mbrojtur trashëgiminë kulturore dhe natyrore. Bashkë me mbrojtjen dhe potencialin për turizëm, është pranuar edhe ndikimi në mjedis i nxitjes së zhvillimit ekonomik dhe industrial, dhe kjo ngjarje ishte një moment i rëndësishëm jo vetëm për

angazhimin e palëve vendase të interesit por edhe për t'i ofruar komunës një varg çështjesh dhe konfliktesh që duhet të shqyrtohen dhe zgjidhen përmes planeve rregulluese komunale dhe urbane. Motoja që doli nga kjo punëtori ishte "Manastiri i Graçanicës – Thesar i Botës dhe Perla jonë" ndërkaq pjesëmarrësit morrën përsipër angazhimin drejt një "ambienti modern, me një ekonomi dhe infrastrukturë të zhvilluar, ku secili gëzon të njëjtat liri dhe të drejta".

Gračanica

Gradić Gračanica, lociran u novoosnovanoj opštini samo 8 km od grada Prištine, razvio se oko manastira koji je podignut 1321 godine. Ovaj srednjovekovni srpski pravoslavni spomenik sa svojom celinom nalaze se pod zapisom Kosova na listi Svetske kulturne baštine UNESCO-a i navedenim kao Specijalna zaštitna zona u 'Ahtisarijevom planu' i u Zakonu o Specijalnim zaštićenim zonama. Veruje se da je manastir sagrađen na ruinama trobrodne rane hrišćanske bazilike iz VI veka, i stoga se smatra arheološkim otkrićem. Bogata riznica uništena je u požarima između 1329 i 1383. godina, dok i danas čuva broj verskih ikona iz XVI, XVII i XVIII veka, značajne rukopise i liturgijske eksponate. Pored još tri druga zdanja na Kosovu, koje čine 'Srednjovekovne Spomenike' UNESCO-a, manastir Gračanica uvršten je unutar crkvenog kompleksa Dečani. Zajedno, ove četiri lokacije odražavaju najvišu tačku vizantijsko-romanske crkvene baštine, sa svojim izrazitim stilom zidnog slikarstva, koji se na Balkanu razvio između XIII i XVII veka².

Ostali lokaliteti nasleđa u kraju, kao što je arheološki kompleks Ulpijana, posmatraju se na sličan način kao zaštitne zone koje dosežu i izvan linija koje ih označavaju. Tokom vladavine Trajana ili Hadrijana, Ulpijana je dobila status municipijuma (grada) zbog svoje značajnosti administrativnog centra koji se nalazi na presek trgovačkog puta Balkana, između Lissus (Leža) i Naissus (Niš) i sa povećanjem eksploatacije plemenitih metala u regionu. Često pominjana kao Iustiniana Secunda, ona svedoči o značaju čitavog područja za Rimsko carstvo i zbog posebnog značaja za cara Justinijana koji je obnovio grad nakon zemljotresa u VI veku. Izvesni su najraniji otkriveni nadgrobni spomenici dva zidara – Flora i Lavra – kao i dokaz o prisustvu hrišćanskih episkopa u IV veku. Neka iskopavanja su obavljena tokom 50-ih i 60-ih XX veka – oko 1-2 odsto grada, sa ukupnom površinom koja se procenjuje da obuhvata između 40 i 50 hektara. Ovi otkriveni ostaci bazilike, mozaika i nadgrobni spomenika, kao i broj arheoloških artefakata ukazuju na njegovu vrednost kao istorijsko urbano naselje koji zasluži dalje profesionalno istraživanje.

Dodatna iskopavanja održana su 2008. godine kako bi se otkrilo da li je grad planiran naročito kao odgovor na rastuću industriju rudarstva i potreba za administrativnim funkcijama u II veku, ili je podignut na ostacima prethodno postojećih dardanskih struktura i ekonomskih sistema. Međutim, većina lokacije i dalje ostaje neistražena i sa potrebom za pravilna arheološka istraživanja, konzervacije i strategijom upravljanja kako bi se došlo do jasnije slike njenog razvoja³.

Grad pod Otomanskim carstvom je bio važan kulturni centar i iako je danas sve značajniji administrativni centar sa urbanom populacijom od oko 10.000 stanovnika, i dalje ostaje ruralna oblast. S obzirom na brzi urbani rast Prištine, bilo je od važnog značaja nadzor razvoja u Gračanici, dok njena politička i upravna uloga raste, kako bi se kulturna baština u potpunosti integrisala unutar gradske i opštinske strategije planiranja, bez ugrožavanja razvojnih mogućnosti za grad. Prepoznavanje ne samo manastira Gračanice, već i drugih okolnih oblasti kao dostojni za zaštitu, podstaklo je uvođenje većeg participativnog procesa ka ovim ciljevima.

Značaj manastira za lokalno stanovništvo istaknuto je za vreme održavanja 'Vizionarske radionice', održane novembra 2010, a njegova uloga u širem kontekstu modernog gradića uneta je u Mapu sećanja⁴. U njoj su naglašene važne ulice, zelene površine i mesta za susretanja, i to je pomoglo da se opišu odnosi ovih urbanih elemenata sa širim pejzažom koji ih okružuje, i širi se do Ulpijane, jezera, rudnika i brda. Nelegalna gradnja je naglašena kao naročit problem, i taj proces angažovanja lokalne zajednice je privukao pažnju na odgovornost koja je potrebna za očuvanje kulturnog i prirodnog nasleđa.

U tandemu sa zaštitom i turističkim potencijalom, vidi se uticaj okoline na podsticanje ekonomskog razvoja i industrije, a sama radionica je bila važan momenat ne samo da se angažuju lokalni akteri, već i da se opštini pruži niz tema i konfliktnih pitanja koje je potrebno razmotriti i razrešiti kroz opštinske urbanističke regulacione planove. Geslo koji je proistekao tokom ove radionice je "Manastir Gračanica – Svetsko Blago i naš Biser", dok se učesnici obavezali u težnji ka "savremenom okruženju, sa razvijenom tržišnom privredom i infrastrukturom gde svako uživa ista prava i slobode"

Gračanica/GRAČANICĚ

The town of Gračanica/Gračanica, located in a newly formed municipality only 8km from the city of Prishtina/Priština, developed around a monastery that was founded in 1321. This medieval Serbian Orthodox monument and complex is part of Kosovo's inscription on the UNESCO World Heritage List and listed as a Special Protective Zone in the 'Ahtisaari Plan' and the Law on Special Protective Zones¹. The monastery is believed to have been constructed on the ruins of a three-naved 6th century early Christian basilica, and the site and surrounding areas is therefore an archaeological trove. The rich treasury was destroyed in fires between 1329 and 1383 but at present still stores a number of religious icons dating from the 16th, 17th and 18th centuries and significant manuscripts and liturgical objects. Alongside the three other sites in Kosovo that form the UNESCO 'Medieval Monuments', Gračanica/Gračanicë monastery is included under the Dečani complex. Together, these four sites reflect the high points of the Byzantine-Romanesque ecclesiastical culture, with its distinct style of wall painting, which developed in the Balkans between the 13th and 17th centuries².

Other heritage sites in the district, such as the protected archaeological complex of Ulpiana, are being considered in a similar way as protected zones that extend beyond the physical elements that comprise it. During the reigns of Trajan or Hadrian, Ulpiana received a municipal town charter due to its importance as an administrative centre located on the Balkan trade route between Lissus (Lezhë) and Naissus (Nish/Niš) with the increasing exploitation of precious metals in the region. Often referred to as Justiniana Secunda, it attests to the significance of entire area to Roman Empire and the special significance to the Emperor Justinian who reconstructed the town following an earthquake in the 6th century. Certainly, the earliest discovered records are the tombstones of two stonemasons – Florus and Laurus – and evidence of the presence of Christian bishops from the 4th century. Some excavations were carried out during the 1950s and 1960s - an estimated 1-2 per cent of the city, for which the overall size is estimated to be between 40 and 50 hectares. These unearthed the remains of a basilica, mosaics and tombstones as well as a number of archaeological artefacts pointing

to its value as an historic urban settlement that merits further professional research.

Further excavations occurred in 2008 in order to uncover whether the city was planned specifically in response to the growing mining and the necessity for administrative functions during the 2nd century, or whether it was inherited from pre-existing Dardanian structures and economic systems. However, the majority of the site remains unexplored and in need of a proper archaeological conservation, research and management strategy in order to paint more vivid picture of its development³.

The town had been an important cultural centre under the Ottoman Empire, and although today it is an increasingly important administrative centre with an urban population of around 10,000, it remains a primarily rural area. Given the rapid urban growth of Prishtinë/Priština, it has been important to control development in Gračanica/Gračanicë as its administrative and political role grows, so that cultural heritage is integrated fully within urban and municipal planning strategies without compromising development opportunities for the town. The recognition of not only Gračanica/Gračanicë monastery but the areas around it as worthy of protection has encouraged the introduction of more participatory processes towards these goals.

The importance of the monastery and other heritage in the surrounding areas to the local residents emerged during a community 'Visioning Workshop' held in November 2010. Its role in a wider narrative of the contemporary town was drawn in a Memory Map⁴. This highlighted significant streets, green spaces and meeting places, and helped to describe the relationship of these urban elements to the wider surrounding landscape and further afield to Ulpiana, to lakes, mines and hills. Illegal construction was highlighted as a particular problem, and this process of engaging the local community brought attention to the communal responsibility needed to safeguard cultural and natural heritage. In tandem with protection and tourism potential, the environmental impact of stimulating economic development and industry was acknowledged, and the event was

an important moment not only to engage local stakeholders but also to provide the municipality with a series of issues and conflicts that need to be considered and resolved through the municipal and urban regulatory plans. The motto that emerged from this Workshop was "Gračanica/Gračanica Monastery – the World Treasure and our Pearl" and the participants committed themselves to striving towards a "modern environment with developed economy and infrastructure where everyone enjoys the same rights and freedoms".

Qyteti që gjithkush pëlqen ta urrejë; kozmopolitanizmi tërë jetë i Prishtinës metropolitane ndez dhe i jep energji karakterit mbarë-e-prap urban dhe arkitektonik të saj. Përkundër kësaj, gjurmët e së kaluarës së saj janë akoma të prekshme dhe formojnë nyjet karakteristike përbrenda masës së gjerë urbane të ndërtimeve të reja, duke ndërhyrë mes dendësisë së madhe dhe volumeve të gjera përmes rreshtimit të strukturave të njohura dhe tradicionale të banimit dhe të ndërveprimit. Këto përvoja të përditshme, të rrugëve (sokaqeve), formojnë strukturën e qytetit midis blloqeve të mëdha – aq të shumta sa që emrat dhe adresat e rrugëve janë të parëndësishme dhe orientimi bëhet përmes karakteristikave moti të shkuara - mulliri, lumi – që vazhdojnë t'i karakterizojnë lagjet dhe t'i udhëzojnë shoferët e taksive.

Shtirja e qytetit në udhëkryqin e rrugëve të rëndësishme tregtare të mbarë Ballkanit është zhvilluar përgjatë dy akseve për karvanet tregtare e që zbarkoheshin në tregun kryesor (pazarin) që nga shekulli XIII e këtej.

Ajo u zhvillua si një qendër urbane për funksione publike gjatë periudhës Osmane, ndonëse i ruajti cilësitë e jetës fshatare duke qenë e rrethuar me zona të shtëpive të cilat përhapeshin si grumbuj të komplekseve private familjare përreth kodrinave. Hapësira private dhe hapësira publike ishte e ndarë me mure përreth këtyre komplekseve të mahallave (lagjeve), por shumë prej tyre u shkatërruan nën sloganin e komunistëve “Shkatëro të vjetrën, ndërto të renë”⁵, e cila po ashtu e varrosi lumin brenda qytetit. Qendra otomane e Prishtinës pothuaj është zhdukur tërësisht ndonëse rrugët e ngushta, rrugët gjarpërore të karakterit të mëparshëm urban ende janë të pranishme në disa pjesë të caktuara, veçanërisht përreth zonës së tregut të ri, hamamit dhe xhamive. Zhvillimi bashkëkohor është shtrirë në pjesën rurale përgjatë rrugëve përreth përgjatë rrugëve kryesore për në qendrat e tjera të Kosovës dhe u bë një dendësim i madh i zonave të vjetra dhe blloqeve të ndërtuara rishtazi. Në masë të madhe për shkak të shtimit të shpejtë të popullsisë së Prishtinës si qendër ekonomike dhe administrative pas vitit 1999, zhvillimi i qytetit ka qenë deri diku i pakontrolluar dhe kuturu, që është shënuar me shkatërrimin e shumicës së bërthamës historike dhe zëvendësimit të tij me objekte të mëdha private për banim dhe zhvillim

komercial. Ndonëse është identifikuar zona historike dhe monumentet janë vënë nën mbrojtjen zyrtare, akoma nuk është marrë asnjë masë për integrimin e saj në kuadër të planifikimit urban të komunës. Vlerësohet se rreth 44% të objekteve të inventarizuara historike tashmë janë shkatërruar⁶, dhe veçanërisht shembujt e shtëpive tradicionale janë gjithnjë e më të rrezikuara nga lënia anash dhe rrënimi.

Përbërja arkitektonike e Prishtinës pasqyron zhvillimin e saj nga një fshat rural në qytetin e zhurmshëm që është sot. Janë ruajtur disa objekte të dalluara, siç janë kompleksi Emin Gjiku i Muzeut Etnologjik dhe selia e Institutit për Mbrojtjen e Monumenteve, ku galeritë e hapura, gjysmë publike (hajate), konsola të mëdha të katit të parë dhe metoda hierarkike e zbulimit me qerpiç, dru dhe tulla e paraqesin evolucionin e arkitektonikës osmane të rajonit të Adriatikut⁷. Në monumentet e tjera të rëndësishme hyjnë Hamami i braktisur (i cili pret restaurimin), disa objekte fetare (sidomos vargu i tre xhamive përgjatë rrugës për Gërmi) dhe ndikimi austro-hungarez që shihet në një numër të vogël objektesh publike. Së bashku këto formojnë atë që mund të quhet ‘bërthamë historike’, e vendosur brenda tregut, ndonëse hapësira përreth këtyre monumenteve është duke u shkatërruar pandalur nga ndërtimet bashkëkohore. Përveç kësaj, ndërtesat socialiste siç është Pallati i Rinisë vazhdojnë të ofrojnë hapësira me vlera shoqërore dhe kulturore, edhe pse në një shkallë më të ulët sot, por që prapëprapë mbeten afër zemrës së banorëve të qytetit. Këto godina të shekullit XX, dhe hapësirat urbane rreth tyre, janë shembuj të rëndësishëm të trashëgimisë së shekullit XX e që mund të luajnë një rol gjithnjë e më të rëndësishëm në qytetin e shekullit XXI. Të vendosur në një kontekst më të gjerë të monumenteve të karakterit socialist, ndërtesat dhe hapësirat urbane në Kosovë dhe në Ballkan në përgjithësi, këto hapësira të padashura ngadalë janë duke u rikolonizuar, dhe, megjithëse në dukje të braktisura, kanë shumë potencial për t'u inkorporuar në përvojën urbane të qyteteve në ndryshim të Kosovës. Sfida në Prishtinë qëndron në gjetjen e një kompromisi në mes të kërkesave politike dhe ekonomike të një metropoli modern, nevojave të qytetarëve të saj dhe trashëgimisë së saj.

PRIŠTINA

Grad kojeg svi vole da mrže, živopisni kosmopolitanizam centra Prištine rasplamsava i daje energiju urbanistički i arhitektonski zbrkanom karakteru iste.. Uprkos tome, tragovi prošlosti su još uvek opipljivi i formiraju karakteristične čvorove unutar obimnih urbanih masa novih građevina, tragovi koji posreduju među velike gustine i izuzetno velikih obima kroz obloge poznatih i tradicionalnih šema stanovanja i interakcije. Ova svakodnevna iskustva, sa ulica (sokaka), čine tkivo grada unutar velikih blokova – u tolikoj meri da su nazivi ulica i adrese postali beznačajni, dok se orijentacija vrši preko daleko prošlih odlika – mlin, reka – koja nastave da karakterišu naselja i kojima se vode i taksisti.

Lokacija grada na raskrsnici važnih trgovačkih puteva koji presecaju Balkan rasla je po dve osovine za trgovačke karavane koji su pristizali na glavnu pijacu – pazar, od 13. veka naovamo. Razvio se kao urbano jezgro za javne funkcije tokom kasnog otomanskog perioda, mada je zadržao svoju osobinu seoskog izgleda time što je okružen naseljima sa kućama koja su bila nepravilno razvejana kao grozdovi porodičnih imanja po padinama bregova. Privatni prostor i javni deo bili su razdvojeni zidovima oko kompleksa mahale (komšiluka), ali mnogi su bili uništeni pod komunističkim sloganom “Rušimo staro i gradimo novo”⁵, gde je i reku zatrpao grad ispod sebe. Otomanski centar Prištine je gotovo potpuno nestao, iako u nekim delovima grada još uvek postoje uske, krivudave uličice u starim urbanim krajevima, naročito u okolini nove pijace, hamama i džamija. Moderni razvoj donosi širenje u okolnu prirodu duž glavnih puteva ka drugim centrima na Kosovu, i preteranu gustinu naseljenosti u gradskim starijim i novoizgrađenim četvrtima. U velikoj meri zbog prebrzog rasta stanovništva Prištine kao ekonomskog i administrativnog centra posle 1999. godine, razvoj grada je u izvesnoj meri bio nekontrolisan i slučajan, obeležen rušenjem velikog dela istorijskog jezgra, i na tom mestu podizanjem velikih privatnih stambenih i poslovnih objekata. Iako je istorijska zona određena i spomenici zvanično stavljeni pod zaštitu, još uvek nema mera koje bi se preduzimale u cilju njihove integracije u urbano planiranje opštine. Procenjeno je da je 44% popisanih istorijskih zgrada već srušeno⁶, a naročito primeri izvornih naselja su ugroženi i pod pretnjom zanemarivanja i zapuštenosti.

Prištinska arhitektura odražava njen razvoj od sela do današnjeg bujajućeg grada. Neke viđenije zgrade su očuvane, kao kompleks etnološkog muzeja Emin Điku i sedište Instituta za zaštitu spomenika, gde otvorene, polu-javne galerije (hajati), veliki nosači prvog sprata, kao i kitnjasta hijerarhijska

PRISHTINË / PRIŠTINA

metoda gradnje od čerpiča, drvene građe i cigala pokazuju regionalnu jadransku evoluciju otomanske arhitektonike⁷. Ostali značajni spomenici obuhvataju zapušteni Hamam (koji čeka na restauraciju), viševerških objekata (posebno zbirka tri džamija na putu prema Grmiji), kao i austrougarski uticaj vidljiv na nekoliko javnih građevina. Sve ove zajedno oblikuju ono što se može nazvati "istorijsko jezgro", i koji se prožima do trga, mada prostor oko ovih spomenika sve se više urušava savremenim građevinama. Pored toga, građevine socijalističkog nasleđa, poput Doma Omladine, nastavljaju da pružaju prostor društvenih i kulturnih vrednosti, mada danas u manjoj meri, ali i dalje voljenih od stanovnika grada. Ove građevine XX veka, sa okružujućim urbanim prostorom, važni su primeri nasleđa XX veka, koji bi mogli odigrati važnu ulogu u razvoju grada u XXI veku. Posmatrajući širi kontekst građevina socijalističke arhitekture, zgrada i urbanih prostora na Kosovu i na Balkan uopšte, ovi nedragi prostori se polako vraćaju u funkciji i, iako naizgled zapušteni, imaju veliki potencijal da se inkorporišu u urbano iskustvo gradova u razvoju Kosova. U Prištini, izazov leži u tome da se nađe kompromis između političkih i ekonomskih zahteva moderne metropole, potreba građana i njihovog nasleđa.

The city that everyone loves to hate, central Prishtinë/Priština's vibrant cosmopolitanism activates and energises its jumbled urban and architectural character. Despite this, traces of its past are still tangible and form characteristic nodes within the large urban mass of new construction, mediating the high density and large volumes through linings of familiar and traditional patterns of inhabitation and interaction. These everyday, street-level experiences form the fabric of the city between the big blocks – so much so that street names and addresses are irrelevant, and orientation relates to bygone features – a mill, a river - that continue to characterise neighbourhoods and guide taxi-drivers.

The city's location at the crossroads of important trade routes across the Balkans saw its growth along two axes for trade caravans arriving at the main market-bazaar from the 13th century onwards. It developed as an urban core of public functions during the late Ottoman period, although it maintained its village-like quality by being surrounded by housing areas which spread as irregular clusters of private family compounds around the hillsides. Private space and the public domain was separated by walls around these mahalla (neighbourhood) complexes, but many were destroyed under the communist motto of "Destroy the Old and Build the New"⁵, which also saw the burying of the river within the city. Prishtinë/Priština's Ottoman centre has almost completely disappeared although the narrow, winding streets of the former urban grain are still present in certain parts, especially around the new market area, hammam and mosques. Contemporary development is seeing sprawl into the surrounding countryside along the main roads to other centres in Kosovo, and an over-densification of the city's older and more recently constructed districts. Due in large part to the rapid population changes of Prishtinë/Priština as the economic and administrative centre after 1999, development of the city has been somewhat uncontrolled and haphazard, marked by the demolition of much of the historic core and its replacement with large-scale private residential and commercial developments. Although a historical zone has been identified and monuments put under official protection, no measures have as yet been undertaken to integrate this within the urban planning

of the municipality. An estimated 44% of inventoried historical buildings have already been demolished⁶, and especially examples of vernacular dwellings are increasingly threatened by neglect and dilapidation.

Prishtinë/Priština's composite of architectures reflects its development from a rural village into the bustling city that it is today. Some notable buildings have been preserved, such as the Emin Gjiku complex of the Ethnological Museum and the headquarters of the Institute for the Protection of Monuments, where open, semi-public galleries (hayat), large first floor cantilevers, and an ornately hierarchical method of construction with adobe, timber and brick reveal the regional Adriatic evolution of Ottoman architectonics⁷. Other significant monuments include the derelict Hammam (awaiting restoration), several religious buildings (especially the collection of three mosques on the road to Germia) and the Austro-Hungarian influence seen in a few public buildings. Together these form what could be called a 'historic core' that weaves into the market, although the sense of place around these monuments is increasingly being eroded by contemporary construction. In addition, socialist buildings such as the Youth Centre continue to provide valued social and cultural spaces, albeit to a lesser degree today, but remain close to the heart of the city's residents. These 20th century edifices, and the urban spaces around them, are important examples of the 20th century heritage that could play an increasingly important role in the 21st century city. Sitting within a wider context of socialist monuments, buildings and urban spaces in Kosovo and the Balkans, these unloved spaces are slowly being recolonised and, although seemingly derelict, have much potential to be rewoven into urban experience for Kosovo's changing cities. The challenge in Prishtinë/Priština lies in finding a compromise between the political and economic demands of a modern metropolis, the needs of its citizens for a safe and enjoyable environment, and its heritage.

About Cultural Heritage without Borders (CHWB)

“Damage to cultural property belonging to any people whatsoever means damage to the cultural heritage of all mankind, since each people makes its contribution to the culture of the world.”

Hague Convention, 1954

CulturalHeritagewithoutBorders(CHWB)isaSwedish foundation working to preserve cultural monuments endangered in various ways. The organisation was founded in April, 1995, in the spirit of the Hague Convention from 1954 to land international support to cultural heritage at risk of being destroyed whether as a result of natural disasters, war, neglect because of poverty, political or social conditions. Working with cultural heritage can help vulnerable groups recover their sense of dignity and empowerment, which in turn can increase the possibilities for reconciliation and fight against poverty.

CHWB Headquarters is based in Stockholm (Sweden) and has a Regional Office in Sarajevo (Bosnia and Herzegovina) with a branch in Tirana (Albania) and a local office in Prishtina (Kosovo). CHWB through various projects and network organisations, is active in South East European region.

CHWB projects are primarily funded by Sida (Swedish International Development Cooperation Agency) not excluding international, local donors and co-funders for number of projects.

CHWB is active in Kosovo since 2001. Our activities are focused on three programmes:

1. INTEGRATED CONSERVATION

The overall objective of the programme is to contribution to strengthening the role of institutions in integration of cultural heritage in the spatial and urban planning process in Kosovo as well as treating cultural heritage as a development factor for society. Conservation planning as a global trend is a rapidly evolving field that has enabled a transition from ad hoc protection to systematic planning involving pattern, process and biodiversity persistence. More recently, attention has been focused on incorporating socio-economic realities into conservation planning, particularly in terms of minimizing the management and opportunity costs of protection.

Some of the projects conducted in this field are:

- Pilot Preservation and Development Plan for village Isniq (Deçan/Dečani);
- Pilot Preservation and Development Plan for Historic Road of Deçan/Dečani;
- Pilot Preservation and Development Plan for village Drenoc (Deçan/Dečani);
- Conservation and Development Plan for Historic Zone of Prizren;
- Municipal Development Plan, Urban Development Plan, Urban Regulatory Plan for the city centre and Conservation and Development Plan of Junik;
- Remained Heritage in Prishtina/ Priština;
- Visioning Workshop for Prizren, Junik, Gjakova/ Đakovica, Mamusha/Mamuša, Hani i Elezit/Elez Han, Graçanicë/Gračanica, Vushtrri/Vučitrn, etc;
- Various workshops, seminars, conferences, etc...

2. RESTORATION OF HISTORIC BUILDINGS

The overall objective of the programme is to encourage and promote the usage of unique values of traditional craftsmanship, techniques and materials by means of restoration competence, in order to benefit from it in social and economical aspects and providing professional training for relevant institutions.

Some of the projects conducted in this field are:

- Restoration of Five Kullas in western Kosovo (Kuklec, Osdautaj, Demukaj, Oda e Junikut and Gockaj Kulla);
- Restoration of Mazrekaj Kulla in village Drenoc (Deçan/Dečani);
- Restoration of Isa Boletin Kulla in Boletin / Boljetin (Mitrovica);
- Restoration of Hoxhaj Kulla in Junik;

- Restoration of Hadum Mosque in Gjakova/Djakovica;
- Restoration of Saraj House in Hoçë e Madhe / Velika Hoča (Rahovec / Orahovac);
- Restoration of Episcopal Residence and Orthodox Seminary in Prizren;
- Restoration of Clock Tower in Rahovec / Orahovac;
- Restoration of Arasta Minaret in Prizren;
- Restoration of Great Hammam in Prishtina/Priština;
- Restoration of City Hammam roof in Mitrovica;
- Emergency restoration interventions all over Kosovo;
- Various workshops, training, field visits, etc...

3. LOCAL DEVELOPMENT THROUGH CULTURAL HERITAGE

The overall objective of the programme is to ensure development of local communities and preservation of cultural heritage through the introduction of different awareness, education and income-generating activities that respect the values of natural and cultural heritage.

In addition, this will result in proper maintenance and promotion of cultural heritage focusing on cultural tourism and community participation.

Some of the projects conducted in this field are:

- Tourism Facility Center See you in Dukagjini;
- Assistance to central institutions on conduction of cultural heritage database of Kosovo;
- European Heritage Day celebrations in Kosovo;
- Cyclist event “Tour de Culture” in Kosovo;
- Prishtina International Summer University courses;
- Open lectures and debates in University of Prishtina / Faculty of Architecture ;
- Restoration Camps for youth;
- Woman association traditional handicraft support projects;
- Bed and breakfast service in Mazrekaj Kulla in village Drenoc (Deçan/Dečani) and Ramë Zyberi Kulla in Junik;
- Direct support to local NGO’s for cultural heritage awareness;
- Various debates, seminars, study visits, etc...

Visit our web page www.chwbkosovo.org for the update of our last activities or download our publications.

About UN-HABITAT

Municipal Spatial Planning Support Programme – MuSPP

The Municipal Spatial Planning Support Programme (MuSPP), under its 3-year activity schedule in Phase 2, continued to support municipalities in the consolidation of urban and spatial planning through a participatory and gender-equal process. With the methodology of learning by doing and through on-the-job assistance, the programme aims at strengthening capacities of counterparts and other stakeholders for a strategic planning approach. November 2011 will mark the beginning of the third phase of the Municipal Spatial Planning Support Programme (MuSPP), which will continue its activity for another 3 years, up to 2014. Same as the phase 1 and 2, the MuSPP 3 will be funded by the Swedish International Cooperation Development Agency, Sida.

The motto of the MuSPP is “Making Better Cities Together” which means that planning local development belongs not only to professionals, but also to citizens represented by different social and age groups, men and women, boys and girls. The current phase of MuSPP builds on the programme’s earlier work which focused on assisting secondary cities of Kosovo in drafting municipal and urban development plans. These plans were to be strategic, action oriented and prepared in an inclusive manner. At present, most of these municipalities are in the process of implementing these plans through lower

level plans, such as regulatory plans, and capital investments. In many cases the engagement of private or donor funding will determine the success of such undertakings.

In the current phase, MuSPP cooperates with 5 larger municipalities with strong urban centres – Ferizaj/Uroševac, Gjilan/Gnjilane, Mitrovica, Peja/Peć, Prizren, but also with 3 newly established smaller municipalities – Junik, Hani i Elezit/General Janković and Mamusha/Mamuša, which have a rural character. In April 2011 two other new municipalities Graçanicë/Gračanica and Partesh/Partes became new MuSPP partners to be supported in the drafting of Municipal Development Plan and Urban Development Plan. Rahovec/Orahovac and Malishevë/Mališevo will be part of MuSPP as of 1 of November 2011.

CONSOLIDATION OF THE CYCLICAL PLANNING

Planning is not a one-time exercise. Municipal, urban and regulatory plans must run ahead of the changing urban environment and create conditions for new investments, while maintaining the control of development projects. Therefore the consolidation of the planning practice and cyclical revisions of the plans are indispensable if urban and spatial planning is to play its proper role. Making this planning process successful requires efficient planning structures at the central and local level, qualified staff as well as established planning practices and implementation mechanisms.

On-the-job assistance to the partner municipalities is therefore aimed at building capacities for conducting and monitoring spatial and urban planning activities as well as preparing grounds for their effective implementation.

DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF STRATEGIC CAPITAL INVESTMENT PROJECTS

The purpose of municipal and urban plans is to set development priorities and create conditions for new investments. Just like the planning process, the development of capital projects should take into account the priorities of citizens and help improve their living environment. Often, even small improvements such as the greening of public spaces, improving the surface of pavements for pedestrians, organisation of

a play-ground for children and youth or the installation of street furniture - litter bins, benches, and lighting - makes a great difference in how people perceive public spaces. In the final period of the second phase of MuSPP many Capital Investment Projects (CIPs) have been finalized and now the citizens of these municipalities have chance to enjoy newly created public spaces. The programme will continue helping partner municipalities to develop and co-fund such projects.

STRENGTHENING CAPACITIES OF CENTRAL LEVEL INSTITUTIONS FOR PLANNING SUPPORT TO MUNICIPALITIES

Many of the smaller municipalities have limited financial and human resources to undertake planning on their own. The Law on Spatial Planning gives an important role to the Ministry of Environment and Spatial Planning in supporting municipalities in developing municipal and urban plans.

Using the Collegium on Spatial Planning of the Association of Kosovo Municipalities as an information sharing body helps in the strengthening the interaction between the central and local level. MuSPP supports these activities and assist Kosovo planners in establishing contacts with their counterparts in other countries. The programme will also create a platform for peer learning.

IMPROVING LIVING CONDITIONS IN INFORMAL SETTLEMENTS

Informal Settlements and illegal constructions are among the main urban development problems faced by Kosovo. Some of them are gradually integrated into urban areas, fitted with services and infrastructure, while others remain illegal and informal. Property rights and security of tenure of inhabitants of Informal Settlements have become an element of the European Partnership Action Plan for Kosovo on its way towards closer association with the European Union. The programme cooperates with the Ministry of Environment and Spatial Planning and partner municipalities in addressing the issue of Informal Settlements. In 2011 MuSPP has supported MESP

in drafting the Strategy for Prevention, Regularisation and upgrading Informal Settlements as well as on organizing Round Table Debates for discussing this Strategy.

USING LESSONS LEARNED AND PEER LEARNING AS CAPACITY BUILDING TOOLS

Engagement of MuSPP during the 1st and 2nd phase of the programme, allowed municipal staff in eight municipalities to gain practical planning experience as well as to develop effective methods of involving elected officials, professionals and civil society members in the planning process. The programme is using these methods in its work with smaller partner municipalities as well as in the activities aimed at developing cooperation between municipalities.

OTHER AREAS OF MuSPP ACTIVITIES

Although formally the particular focus of MuSPP is on the development and implementation of municipal and urban plans, in practice it means the integration of a broader spectrum of related issues. These include for example; disaster risk assessment and management; transport and mobility, improvement of safety, accessibility and the aesthetic quality of public spaces, preservation of historic and natural heritage through development control and regulatory planning. In all the work the citizens, including the special needs groups, are at the forefront of these activities. The new phase of the programme will have a stronger focus on the environment and overall sustainable development. Having this as one of the main objectives of the programme, MuSPP will continue supporting its partner municipalities on drafting the Strategic Environmental Assessment report, now a legal requirement for municipalities according to the law on Strategic Environmental Assessment.

WORK METHODOLOGY

Municipal Spatial Planning Support Programme is focused on daily cooperation and on-the-job assistance to municipal staff. The programme operates through its field offices located in Ferizaj/Uroševac, Gjilan/Gnjilane, Peja/Peć, Mitrovica, Prizren, Junik, Mamushë/Mamuša, Grçanicë/Gračanica and Partesh/

Partesh. MuSPP team is composed of international and Kosovar planners, who assist the municipalities in the planning activities and in the development of capital investment projects in a participatory, inclusive and action oriented manner. Support to MuSPP municipal teams on planning processes, public participation, gender mainstreaming, legal issues and information and communication is provided by the Prishtina office.

MuSPP is working closely with civil society organisations and informal citizens' groups at strengthening their capacities to participate in the urban and spatial planning process as well as in project design, implementation and monitoring.

More on UN-HABITAT Kosovo and MuSPP:

www.unhabitat-kosovo.org

European Union and Council of Europe / Support to the Promotion of Cultural Diversity in Kosovo⁸ (PCDK) Project

The Promotion of Cultural Diversity project (PCDK) is co - financed by European Union (through the European Commission Liaison Office in Kosovo) and implemented by Council of Europe. PCDK on its second year continues its implementation with the aim to boost activities in terms of process rehabilitation of cultural heritage with all relevant institutions and civil society organizations, using cultural heritage as a means of dialogue and reconciliation between communities and to start developing the economic potential of this particular sector.

From its cultural and natural heritage standpoint, the Project focuses on reconstruction, institutional capacity development, education and local economic development. This has played an important role in setting up sustainable development processes and increasing cooperation in the region of the South-Eastern Europe.

What makes the PCDK project more special it's the community practice methodology where issues regarding cultural heritage and diversity are addressed on many levels with a strong outreach strategy, involving the general public through NGOs, selected municipalities, the Regional Institute for the Protection of Monuments and relevant ministries, who gradually are embodying itself in the Heritage

Community Network which serves as network of a community of people who value specific aspects of cultural heritage and who within the framework of public action try to sustain and transmit it to the future generations.

This "culture of community practice" model promotes accountability and transparency of the authorities to the public, while encouraging the active participation of public and private institutions to develop a strategy based on existing laws and conventions.

The Project comprises four main components

Reconstruction Implementation Commission (RIC)

Finalization of the Reconstruction Implementation Commission activities related to the Serbian Orthodox Monuments/Sites and use of the good practices of this exercise as a management tool for the future rehabilitation processes in Kosovo based on the Prioritised Intervention List selected by the MCYS.

Institutional Capacity Development Component –

aims to strengthen the administrative capacity of the Cultural Heritage Division of the Ministry for Culture, Youth and Sport and other relevant ministries. Through this component PCDK assist local institutions on their tasks related to legal issues such as: existing laws, regulation and sub laws by promoting international laws, sub laws and conventions. PCDK project has promoted the most important European conventions on Cultural Heritage.

Educational Development Component –

focuses on society awareness raising (particularly young people such as pupils and students) on the importance of cultural heritage as a common heritage, independent from any ethnic or religious considerations. Activities within educational development component are being conducted with involvement of students, parents, teachers, school administration and other support school staff.

Local Development Pilot Project Component - aim is to contribute to developing a regional strategy for sustainable economic development (cultural tourism development) in the Pejë/Peć region. With a specific focus on the Pejë/Peć region, extensive research on

the cultural heritage potentials of the Pejë/Peć region was initiated during last year in the region to collect data for a feasibility study on cultural tourism.

Koordinatorët e projektit / Koordinatori projekata / Project coordinators Enes Toska (CHwB) and Rudina Qerimi (UN-HABITAT)

Asistent të projektit / Asistenti projekata / Project assistants Mirian Bllaci and Senat Haliti (CHwB)

Dizajni / Design / Designed by Koperativa

Përkthimi dhe lekturimi/ Prevod i uredjivanje teksta/ Translation and editing Agron Krapi

Tekstet / Tekstovi / Texts

Enes Toska, Rudina Qerimi, Crystal Whitaker
(faqet / strane / pages 18-29)

Fotografitë / Fotografije / Images

CHwB

Shtypur / Štampano / Printed

09 / 2011

Tirazhi / Circulation:

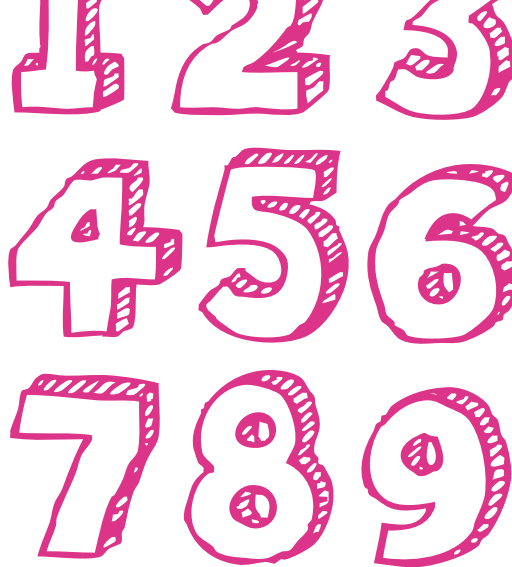
500

Përzemërsisht falënderojmë partnerët dhe donatorët e projektit, koordinatorët e projektit nga të gjitha komunat, kryetarët dhe përfaqësuesit e Komunave mikëpritëse, vullnetarët si dhe të gjithë pjesëmarrësit e aktivitetit për pasionin dhe entuziazmin e tyre që e kanë shëndrruar Tour de Culture në një aktivitet me bujë të madhe në shoqërinë kosovare.

Srdačno se zahvaljujemo učesnicima i donatorima našeg projekta, projektnim koordinatorima svih opština, gradonačelnicima i predstavnicima opština domaćina, volonterima, kao i svim učesnicima ove aktivnosti za njihovu strast i predanost u transformaciji Tour de Culture u jednu aktivnost sa posebnom pažnjom kosovskog društva.

We cordially thank partners and donors of our project, the project coordinators from all municipalities, mayors and representatives of host municipalities, volunteers as well as all participants of the activity on their passion and devotion that have transformed Tour de Culture into activity of great attention in Kosovar society.

¹ Propozimi Gjithëpërfshirës për Zgjidhjen e Statusit të Kosovës (S/2007/168/Add.1), 26 mars 2007 / Ligji mbi Zonat e Veçanta të Mbrojtura (Ligji nr. 03/L-039)

² Nxjerrë nga <http://whc.unesco.org/en/list/724>. Të katër lokacionet, që janë futur në listën e objekteve të mbrojtura të UNESCO si 'Monumente Mesjetare të Kosovës', janë: kompleksi i Manastirit të Deçanit, Patriarkana e Pejës, Kisha e Shën Apostujve dhe Kisha e Virgjëreshës së Shenjtë Levishka.

³ Instituti gjerman i Arkeologjisë (Deutsches Archäologisches Institut): <http://www.dainst.org>

⁴ Draft raporti nga Punëtorja e Vizionit për Graçanicën 2010 (www.unhabitat-kosovo.org)

⁵ Kohlert, C. Zona Historike Urbane në Kontekstin e Menaxhimit Urban, në Trashëgiminë e Prishtinës, raporti i CHwB-së Nr. 12/2008

⁶ Zona Historike Urbane në Kontekstin e Menaxhimit Urban, në Trashëgiminë e Prishtinës, raporti i CHwB-së Nr. 12/2008

⁷ Cerasi, M. Formacioni i Tipeve të Shtëpive Osmane: Një Studim Krahasues për bashkëveprimin me Kulturat Fqinje, në Muqarnas, Vëll. 15, 1988

⁸ Në këtë tekst, të gjitha referencat për Kosovën, territorin, institucionet apo popullsinë, duhet të kuptohen në përputhje të plotë me Rezolutën 1244 të Këshillit të Sigurimit të Kombeve të Bashkuara dhe pa paragjykuar statusin e Kosovës.

Extended versions of written texts herein are presented in the EUSR / CHwB booklet: "Portraits of Historic Districts in Kosovo and the Balkan Region"

¹ Sveobuhvatni Predlog za Rešenje Statusa Kosova (S/2007/168/Add.1), 26 mart 2007 / Zakon o Specijalnim Zaštićenim Zonama (Zakon br. 03/L-039)

² Iz <http://whc.unesco.org/en/list/724>. Četiri zdanja stavljena na listi pod zaštitom UNESCO-a 'Srednjevekovni Spomenici na Kosovu' su kompleks Manastir Dečani, Pečka Patrijaršija, Crkva Svetih Arhangela i Crkva Bogorodice Ljeviške.

³ Nemački Arheološki Institut (Deutsches Archäologisches Institut): <http://www.dainst.org>

⁴ Nacrt izveštaja Vizije za Gračanicu 2010 (www.unhabitat-kosovo.org)

⁵ Kohlert, C. Urbana Istorijaska Zona u Kontekstu Urbanog Upravljanja, u Nasleđe Prištine, izveštaj CHwB-a, br. 12/2008

⁶ Urbana Istorijaska Zona u Kontekstu Urbanog Upravljanja, u Nasleđe Prištine, izveštaj CHwB-a, br. 12/2008

⁷ Cerasi, M. Građevine Otomanskih Tipova Kuća: Komparativna Studija o Interakciji sa Susednim Kulturama, u Muqarnas, u Muqarnas, Sv. 15, 1998

⁸ Sve reference o Kosovu, bilo teritoriji, institucijama ili stanovništvu u ovom tekstu treba shvatiti u potpunom skladu sa Rezolucijom 1244 Saveta Bezbednosti Ujedinjenih Nacija i bez prejudiciranja statusa Kosova.

Proširene verzije ovde pisanih tekstova nalaze se na brošuri EUSR / CHwB: "Portreti Istorijaskih Oblasti na Kosovu i Balkanskom Regionu".

¹ Comprehensive Proposal for the Kosovo Settlement (S/2007/168/Add.1), 26 March 2007 / Law on Special Protective Zones (Law No. 03/L-039)

² From <http://whc.unesco.org/en/list/724>. The four sites that come under UNESCO protection of 'Medieval Monuments in Kosovo' are the Deçan/Dečani Monastery complex, the Patriarchate of Peja/Peć, the Church of the Holy Apostles and the church of the Holy Virgin of Ljevisa.

³ Deutsches Archäologisches Institut: <http://www.dainst.org>

⁴ Draft report from Visioning Workshop Gračanica 2010 (www.unhabitat-kosovo.org)

⁵ Kohlert, C. The Urban Historical Zone in an Urban Management Context, in Heritage of Prishtina, CHwB report series No. 12/2008

⁶ The Urban Historical Zone in an Urban Management Context, in Heritage of Prishtina, CHwB report series No. 12/2008

⁷ Cerasi, M. The Formation of Ottoman House Types: A Comparative Study in Interaction with Neighboring Cultures, in Muqarnas, Vol. 15, 1998

⁸ All references to Kosovo, whether the territory, institutions or population, in this text shall be understood in full compliance with United Nation's Security Council Resolution 1244 and without prejudice to the status of Kosovo.

tekstet e shkruara, në version të gjërë janë paraqitur në broshurën e EUSR / CHwB: "Portrete të zonave historike në Kosovë dhe rajonin Ballkanik"

2P - EU/CoE Support to the Promotion of Cultural Diversity (PCDK) Project

Funded by the European Union

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

Implemented by the Council of Europe

Federata e Ciklizmit të Kosovës
Biciklistëve Sëves Kosovës
Cycling Federation of Kosovo

Grupi i organizatave për energji të pastër
Grupa organizacija za čistu energiju
The group of organizations for clean energy

Komuna e Novobërdës
Opština Novo Brdo
Municipality of Novobërdë / Novo Brdo

Opština Graçanica
Komuna e Graçanicës
Municipality of Graçanica / Graçanica

Komuna e Prishtinës
Opština Prishtina
Municipality of Prishtinë / Pristina